

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень – бакалавр

на тему: **«ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ У СЬЄРРА-ЛЕОНЕ, ЧИЛІ ТА
БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНІ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПЕРЕХІДНОГО
ПРАВОСУДДЯ»**

Виконала:

студентка 4 року навчання
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
Михайлова Анна Сергіївна

Керівник:

Тараненко Ганна Геннадіївна
доцент, кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин

КИЇВ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ	8
1.1. Визначення демократизації та її значення в постконфліктний період.....	8
1.2. Англійська школа теорії міжнародних відносини як підхід до процесів демократизації.....	13
1.3. Кейс-стаді як метод дослідження процесів демократизації: вимір перехідного правосуддя	16
РОЗДІЛ II. ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ У ДЕРЖАВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	21
2.1. Процес демократизації у Сьєрра-Леоне: передумови і перебіг конфлікту .	21
2.2. Процес демократизації у Чилі: передумови конфлікту.....	24
2.3. Процес демократизації у Боснії і Герцеговині: передумови і розвиток конфлікту	27
РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ	33
3.1. Роль Спеціального суду для Сьєрра-Леоне та Комісії правди та примирення для розвитку демократії в державі	33
3.2. Арешт А. Піночета та перехід Чилі до демократії	37
3.3. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії в процесі демократизації Боснії і Герцеговини	42
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТКИ	65
Додаток 1	65
АНОТАЦІЯ	66

ВСТУП

Хоч перехідне правосуддя давно закріпилося як ключовий інструмент постконфліктного державотворення, його роль у трансформації політичних режимів залишається дискусійною. Як комплекс правових, інституційних і соціальних механізмів, воно покликане не лише покарати винних, а й відновити довіру до інституцій, забезпечити репарації, сформувати політичну відповідальність і переосмислити спільне минуле. Теоретично — це шлях від насильства до миру, від авторитаризму до демократії. Та на практиці саме ця функція все ще є неоднозначною. Саме тому постає ключова **проблема**: попри широке поширення і нормативне визнання перехідного правосуддя як інструменту трансформації постконфліктних суспільств, його спроможність забезпечити глибоку демократизацію залишається суперечливою та контекстуально залежною.

Особливої **актуальності** це питання набуває в контексті післявоєнного відновлення України, зокрема щодо деокупованих територій, які потребуватимуть не лише інституційної перебудови, а й глибокого суспільного примирення та переосмислення спільного минулого. Як на звільнених від окупації територіях, так і в регіонах, що перебували під контролем України протягом війни, спостерігаються тимчасові обмеження демократичних практик, через воєнний стан, зокрема медійна цензура, відтермінування виборів, послаблення політичного плюралізму. Важливо враховувати, що досвід інших постконфліктних країн демонструє: після масштабних порушень прав людини демократизація потребує не просто формального переходу влади, а комплексного оновлення інституцій, відновлення довіри громадян до держави та переосмислення політичної відповідальності. У цьому контексті перехідне правосуддя постає не лише як механізм притягнення до відповідальності, а й як інструмент післявоєнного відновлення. Приклади Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговини дозволяють оцінити, наскільки ефективно такі механізми можуть підтримати стійку демократію — досвід, який уже наразі стає критично важливим і для України. У цій роботі розглядаються саме ці три країни, оскільки вони репрезентують

регіональну варіативність та відмінні підходи до використання механізмів перехідного правосуддя, зокрема щодо їхньої ролі та першочергового фокусу у процесі демократизації як під час, так і після завершення конфлікту, що може стати потенційно в нагоді при розгляді вибору належного механізму перехідного правосуддя для українського контексту.

Враховуючи окреслену проблему та її актуальність, **дослідницьке питання** полягає у визначенні характеру і особливостей процесу демократизації в Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговині в кінці XX століття та на початку XXI століття.

Об'єктом дослідження виступає процес демократизації в Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговині. Коли, **предметом дослідження** є механізми перехідного правосуддя як один із ключових чинників демократизації в цих країнах.

Мета дослідження зосереджена на тому, щоб обґрунтувати значення перехідного правосуддя у становленні демократичного політичного устрою на прикладі зазначених країн.

Для досягнення мети у дослідженні передбачено виконання таких **завдань**:

- Розробити теоретико-методологічний підхід до вивчення демократизації постконфліктних суспільств через механізми перехідного правосуддя;
- Виокремити передумови та перебіг конфліктів у досліджуваних країнах для оцінки їхнього впливу на процес демократизації;
- Визначити типи та характер механізмів перехідного правосуддя у досліджуваних країнах;
- Обґрунтувати роль перехідного правосуддя у демократичних трансформаціях через діяльність судових та примирних механізмів;
- Оцінити довгостроковий ефект таких механізмів на відновлення довіри до держави й легітимність нових політичних еліт.

Задля виконання поставлених завдань у дослідженні було вивчено низку наукових праць провідних дослідників. Зокрема, робота Булл (2019) була використана для вивчення Англійської школи міжнародних відносин та її релевантності у дослідженні міжнародно-правового виміру демократизації із застосуванням перехідного правосуддя, в особливості його концепт «міжнародної спільноти». Праці Гантінгтона (1991), Пшеворського (2000), та Даля (2008) дозволили глибше розкрити поняття «демократизації», в той час як дослідження Веббера (2012), Тайтеля (2002) та звіту Генсеку ООН (2004) дають визначення на поняття що таке «перехідне правосуддя». У контексті методології кейс-стаді за допомогою контент-аналізу, ця робота орієнтується на Іна (2009), а саме за стратегією дослідника щодо використання доказів для побудови пояснень. Щодо самих досліджуваних джерел тут стають важливими для виокремлення типів перехідних механізмів - Аренхьовель (2008) та Томс, Рон та Парі (2008). За проведення дослідження кейсу Сьєрра-Леоне ця робота фокусується на працях Фруллі (2006), Теджан-Кол (2009), Навруджі (2005), Шеплер (2005), Джаллог (2015), та Рено (1995). За проведення дослідження кейсу Чилі ця робота фокусується на працях Кресселя (2019), Девіса (2006), Ратне і Броді (2021), МакГейла (2001), Ловемана (1986), Белла (1985), самого військового лідера Піночета (1983), Гармера (2013), Гілмора (2013), Піон-Берліна (1989), Шугарта і Мейнварінга (1997), та Галла (1970). За проведення дослідження кейсу Боснії та Герцеговини ця робота фокусується на працях Джеффри та Якала (2012), Хоар (2011), Сул'ягович (2009), Гаврич та ін. (2013), Беннінг (2014), Файн (1994), Фінлан (2022), Рамет (2018), Мур (2013), Крамптон та ін. (2007), Павкович (2000), Гаммел, Мейсон і Стеванович (2010), Бейкер (2015), Швайнцер (2001), Бург і Шоуп (2015), Трбович (2008), Толберт (2006), Клеп (1998). Щодо додаткових джерел, використовувалися також нормативно-правові документи, зокрема міжнародні договори зазначені в роботі, з-поміж яких – Дейтонські угоди, офіційні архіви про скоєні злочини, задокументовані ООН, офіційні сторінки зазначених трибуналів, а також сайти впроваджених механізмів перехідного правосуддя примирення та

встановлення правди. До того ж, енциклопедія «Британіка» також слугувала джерелом для зв'язки історичних фактів щодо згаданих країн.

Щодо **хронологічних рамок дослідження**, до уваги брались післявоєнний час у зазначених державах, для трьох досліджуваних випадків це припало на кінець XX століття - початок XXI століття.

Методологією дослідження є використання кейс-стаді. Такий основний метод дослідження дозволяє зосередитися на країнах, чиї лідери були звинувачені міжнародною спільнотою у злочинах, що суперечать загальновизнаним міжнародним нормам, а саме: у Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії та Герцеговині. В рамках такої методології ця робота орієнтується на 5 допоміжних аналітичних вимірах, а саме: типи перехідного правосуддя, обрані державою, їхній основний фокус (покарання, правда чи примирення), рівень залучення населення, інституційний вплив (зокрема зміни в системі управління) та політичний контекст через 5–10 років після впровадження самих механізмів. Такий кут розгляду є важливим, оскільки дозволяє комплексно оцінити ефективність механізмів перехідного правосуддя не лише з технічного боку, а й за політичним та соціальним контекстом, в якому країна обирає шлях демократизації.

Оскільки кейс-стаді розглядає перехідне правосуддя в межах міжнародно-правової системи, доцільним є застосування парадигми **Англійської школи міжнародних відносин**. Цей підхід дозволяє зосередитися на ролі держав як ключових акторів у структурі міжнародної спільноти, а також на значенні норм, інституцій та взаємної відповідальності у підтриманні міжнародного порядку.

Структура кваліфікаційної роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та анотації. У першому розділі сформульовано аналітичні рамки дослідження, зокрема представлено понятійний апарат перехідного правосуддя та його зв'язок із демократизацією. У другому розділі викладено основні конфлікти та передумови демократичних трансформацій у трьох запропонованих кейсах. У третьому розділі здійснено опис реалізації

механізмів перехідного правосуддя, їхньої ефективності та наслідків для політичного режиму у досліджуваних країнах.

Новизна цього дослідження полягає у цілісному порівняльному аналізі трьох кейсів, де перехідне правосуддя розглядається не як ізольований інструмент, а як структурна частина демократичного переходу — з усіма його викликами, компромісами та довгостроковими наслідками.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

1.1. Визначення демократизації та її значення в постконфліктний період

Суспільство, яке поступово відходить від авторитарного режиму, прагне створити умови для свободи громадян і роботи інституцій, які забезпечують справедливість, якої було недостатньо у попередні періоди правління. Тож, демократизація — це процес, у ході якого політичний режим стає демократичним, а також впроваджуються демократичні процедури, що сприяють формуванню демократичної культури, яка забезпечує стабільність і розвиток демократії (Кауфман, 2024). Демократизація передбачає створення інституцій, практик і норм, які забезпечують участь громадян у політичному житті, підзвітність влади та захист громадянських прав і свобод, що, за теорією хвиль демократизації Гантінгтона, у межах третьої хвилі включає організацію вільних і справедливих виборів, зміцнення незалежності судової системи, забезпечення свободи слова та преси, а також створення умов для активної участі громадян у житті суспільства (1991, ст. 19). Це, своєю чергою, сприяє поглибленню демократичної культури в суспільстві. Згідно з Адамом Пшеворським, польсько-американським професором, який спеціалізується на політичних науках, зокрема теорії демократії, у своїй праці «Democracy and Development» («Демократія та Розвиток») він визначає демократизацію як «... у Західній Європі... передачу відповідальності за управління від корони (або не обраної верхньої палати) до парламенту» (2000, ст. 15). Ця ідея показує, що демократизація — це не просто зміна форми правління, а довгий історичний процес, у якому влада поступово переходить від монархів чи еліт до виборних органів. Також, вона наголошує на тому, що головний принцип демократії — це підзвітність влади громадянам, які обирають своїх представників. Також, важливий внесок у розуміння демократизації зробив Роберт Даль — американський політолог, який досліджував політичний плюралізм. На його думку, демократизація — це процес, під час якого політична система поступово стає більш

конкурентною, тобто забезпечує змагання між різними політичними силами, а також розширює участь громадян у прийнятті рішень (2008, с. 5). Він наголошує, що демократизація – це не просто разове явище, наприклад, проведення виборів, а довготривалий процес, у якому політичні інститути стають відкритішими та інклюзивнішими. У результаті, попри спільне розуміння демократизації як поступового процесу трансформації політичного режиму, автори акцентують увагу на різних аспектах: Гантінгтон – на зміні режимів і хвилях демократизації, Пшеворський – на історичній перспективі зміни влади, а Даль зосереджується на інституційному рівні. Попри відмінності, їхні підходи взаємодоповнюють один одного, даючи ширше уявлення про **демократизацію як поступову трансформацію політичної системи, у якій влада стає більш відкритою, конкурентною та підзвітною громадянам.**

Проте суспільство, яке пережило злочини проти людяності, воєнні злочини чи геноцид, зазвичай не здатне швидко досягти демократизації. У постконфліктний період влада часто намагається стрімко встановити демократичні інституції та якнайшвидше здійснити перехід до нової системи (Арнульд та ін., 2020, ст. 184). Водночас громадяни, які ще не оговталися від пережитих злочинів, гостро потребують правосуддя. В такому випадку, за визначенням Лібоу: «Перехідне правосуддя - це національні інституції або практики, спрямовані на виявлення та подолання несправедливостей, вчинених попереднім режимом, у межах процесу політичних змін» (2023). Втім, звіт Генерального секретаря ООН «Верховенство права та перехідне правосуддя в суспільствах, що перебувають у конфлікті та постконфліктному стані» пропонує визначення перехідного правосуддя як «усієї сукупності процесів і механізмів, пов'язаних із спробами суспільства осмислити спадщину масштабних прожитих злочинів з метою забезпечення відповідальності, утвердження справедливості та досягнення примирення» (2004, ст. 4). Таке визначення перехідного правосуддя видається особливо важливим, через його визнання міжнародними організаціями та урядами, що формує стандарт для державної політики та тлумачення законодавства, забезпечуючи відповідність заходів із подолання минулих несправедливостей міжнародним нормам. Більш

того, за словами Джеремі Веббера, професора права Університету Вікторії, який спеціалізується у правовій теорії, «перехідне правосуддя стосується суспільств, які переходять від стану несправедливості до справедливості, від репресивного режиму до влади, що дотримується верховенства права, від авторитаризму до демократії» (2012, ст. 98). Це означає, що перехідне правосуддя виконує не лише функцію реагування на попередні злочини, а й відіграє ключову роль у формуванні нової політичної системи. Тим не менш, Руті Тайтель, визнана експертка у міжнародному праві та перехідному правосудді, доповнює цю роботу книгою «Transitional Justice» («Перехідне правосуддя»). Вона досліджує, як нові режими мають реагувати на минулі репресії, наголошуючи на ключовій ролі права у зміцненні легітимності під час радикальних змін. Тому визначення вона пропонує наступне: «Правосуддя перехідного періоду використовує значною мірою індуктивний метод і, досліджуючи низку правових реакцій, описує відмінну концепцію права та справедливості в контексті політичної трансформації» (2002, ст. 4). Тут важливу роль відіграють політичні реакції, тобто адаптивність механізмів перехідного правосуддя до різних національних контекстів та індуктивний метод, що підкреслює необхідність вибору відповідного підходу для розв'язання міжнародних злочинів. Підсумовуючи, всі автори описують перехідне правосуддя як явище з двома вимірами: засіб подолання минулого та інструмент демократичного розвитку. Водночас кожен робить акцент на різних аспектах: ООН – на міжнародних нормах, Веббер – на політичних змінах, Тайтель – на гнучкості правових механізмів. Незважаючи на розбіжності, їхні підходи доповнюють один одного, формуючи ширше розуміння *перехідного правосуддя як правового процесу, спрямованого на подолання наслідків масових порушень прав людини під час переходу від авторитаризму до демократії з урахуванням історичного та національного контексту.*

Тим не менш, як стверджує Аренхьовель, вирішення питань минулих несправедливостей у спосіб, що зміцнює демократичні норми та інституції, може стати фундаментом для стійкого демократичного врядування (2008, ст. 584).

У способах реалізації ці підходи теж помітно відрізняються. По-перше, різниця полягає у їхньому акценті. В контексті розриву між процесами демократизацій та перехідного правосуддя важливе уточнення фокусу кожного з них: демократизація націлена на політичні перетворення й трансформацію; у той час як перехідне правосуддя ставить за мету досягнення справедливості. У плані реалізації підходи також різняться. Наприклад, в той час, коли демократизація зазвичай включає у себе реформи, як-от прийняття нової конституції, зміни виборчої системи, розвиток демократичних інститутів, покращення прозорості роботи медіа, реформи судової системи задля забезпечення верховенства права, стимулювання громадян брати участь у політичному житті через петиції, вибори чи інші механізми, а ще сприяти розвиненню критичного мислення за допомогою освітнім реформам, то перехідне правосуддя працюватиме за відмінними принципами: судові процеси, створення міжнародних трибуналів, функціонування комісій із встановлення правди та організацію платформ для діалогу між конфліктуючими сторонами (Аренхьовель, 2008, ст. 577; Гантінгтон, 1991, ст. 19; Горн, 2017, ст. 281). Разом із тим приділятиметься багато уваги реформам в поліції та армії, з метою зробити їх більш ладними під нову систему, що, своєю чергою забезпечить довіру з боку суспільства (Горн, 2017, ст. 281). Тому, ці два підходи мають власну специфіку цілей та методів, однак разом вони можуть створити базу для побудови справедливого суспільства.

Зрештою, ці дві концепції є взаємопов'язаними. Хоча перехідне правосуддя й не є панацеєю, проте воно є наріжним каменем у процесах демократизації (Горн, 2017, ст. 289). Цей концепт більше сприяє відновленню довіри суспільства, схилияючись до колективної відповідальності, так і верховенства права. Проте, якщо ці механізми реалізовані неналежним чином, вони можуть мати протилежний ефект — посилювати недовіру та розпалювати суперечки (Горн, 2017, ст. 287). Наприклад, діяльність Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (далі - МКТЮ) навпаки породило більшу дискусій між конфліктними сторонами по розгляду справ військових злочинців після Боснійської війни 1992 - 1995 (Гоар, 2011, ст. 93). Багато босняків, хорватів і сербів вважали, що суд був упередженим

до їхніх етнічних груп, що у результаті сприяло поглибленню етнічних розбіжностей, замість того, щоб стати точкою примирення. Таким чином, щоб ці два взаємодоповнюючі інструменти працювали результативніше, перехідне правосуддя має впроваджуватися з урахуванням контексту країни, де воно застосовується. Тільки тоді воно зможе стати важливим кроком на шляху до стабільності.

Крім того, можна стверджувати, що ці два поняття дуже залежать одне від одного, особливо в умовах постконфліктного суспільства. Демократизація допомагає створити механізми перехідного правосуддя, які були зазначені вище. У той же час, якщо модель перехідного правосуддя реалізована успішно, це може стати поштовхом для демократичних змін, таких як утвердження верховенства права, активніша інтеграція участі людей у політичному житті та більша прозорість у роботі влади (Горн, 2017, ст. 289). Також варто зазначити, що демократичні інституції, створені без врахування потреб жертв і важливості збереження історичної пам'яті, можуть не виправдати очікувань суспільства (Аренхьовель, 2008, ст. 571). Тому однією з ключових умов успішної демократизації є запровадження інклюзивних механізмів, які дозволяють громадянам брати активну участь у прийнятті рішень, поважаючи минуле та спрямовуючи зусилля на майбутній розвиток, що в свою чергу надає доступ до успішної імплементації правосуддя перехідного періоду.

З огляду на все, демократизація та перехідне правосуддя тісно переплітаються, адже саме вони допомагають суспільству, яке пройшло через важкий період у плані злочинів проти самого населення, знову знайти опору, побудувати справедливість, і тим самим віднайти стабільність. Разом ці підходи можуть дати суспільству шанс на краще життя, у випадку якщо при цьому зважати на потреби людей, враховувати уроки історії та знаходити баланс між прагненням до справедливості й розвитком демократичних інституцій.

1.2. Англійська школа теорії міжнародних відносин як підхід до процесів демократизації

Демократична частина країн світу зазвичай переконена, що їхня форма владного устрою домінує на глобальній арені. Тут цікавим видається твердження політичного теоретика Френсіса Фукуями: «... кінцева точка ідеологічної еволюції людства та універсалізація західної ліберальної демократії як остаточної форми правління» (2015, ст. 4). Проте за статистикою «V-Dem» («В-Дем») та «Our World in Data» («Наш Світ у Даних»), у 2023 році 50,84% з усіх країн обрали шлях демократичного ладу (Герре та ін., 2024). Таким чином, якщо 50,84% становлять 97 країн, то це значне досягнення: із 193 країн світу близько 97 обрали демократичний устрій. Для порівняння, у 1900 році жодна з країн не відповідала сучасним стандартам демократії (Даймонд, 2000). Тож таке зростання в показниках свідчить, що світ мав глобальний тренд у зміні політичних систем країн. Проте історія свідчить, що демократизація відбувалася хвилями, тобто періодами трансформації політичних режимів до демократичного устрою, що чергувалися зі зворотніми хвилями повернення до авторитарного правління, часто групуючись у певних часах і регіонах (Даймонд, 2000).

За Семюелом Гантінгтоном існує три основні хвилі демократизації (1991, ст. 12–13). Перша хвиля, за Гантінгтоном, тривала з 1826 по 1926 роки і характеризувалася збільшенням електоральних прав, особливо у Сполучених Штатах (1991, ст. 12). Друга хвиля розпочалася після Другої світової війни і охопила переважно країни, які перебували під окупацією держав Осі, а також британські колонії та Латинську Америку. Головну роль у цьому відіграло створення ООН під впливом США та західних цінностей. Щодо третьої хвилі, то вона почалася зі скасування військового режиму у Португалії в 1974 році. Португальська модель сприяла здебільшого демократизації Латинської Америки, а згодом і країн Східної, Південної Європи та Африки. Проте кожна з цих хвиль зазнавала повернень до авторитарних режимів. Наприклад, у цій роботі розглядаються три кейси країн, які під тиском хвилі демократизації демонстрували

гібридність демократичних режимів, щоб приховати автократію на міжнародній арені. Це, своєю чергою, призвело до приховування злочинів проти людства та військових злочинів, зокрема: Чарльз Тейлор (1997–2003 роки) у Сьєрра-Леоне, Августо Піночет (1974–1990 роки) у Чилі, а також Слободан Мілошевич та Ратко Младич (1992–1995 роки) у Боснії та Герцеговині.

З цього переліку хвиль демократизації можна зрозуміти, що демократизація почала розвиватися із західних цінностей і міжнародних організацій, які вимагають, наприклад, як умову для надання тієї чи іншої фінансової допомоги, проведення демократичних реформ, як-от фінансові транші від Світового банку або ж Міжнародного валютного фонду (2025). Такий міжнародний контекст надає підґрунтя для аналізу демократизації за допомогою перехідного правосуддя через теорію Англіїської школи міжнародних відносин, зосереджуючись на концепті міжнародного суспільства та його впливі на поширення норм демократії та правопорядку глобально (Булл, 2012).

Одним з основоположників Англіїської школи міжнародних відносин є Гедлі Булл, який започаткував концепцію міжнародного суспільства, яким ця робота оперує. У своїй статті «The Anarchical Society» («Анархічне суспільство»), автор розкриває це поняття як країни, попри анархічну природу міжнародної системи держав, вирішують дотримуватися ними створених спільних норм і правил порядку (Булл, 2012, ст. 10-11). Більш того, Булл пропонує важливе для цього дослідження поняття як «соціалізація держав» - коли країни адаптуються до спільних норм та трендів міжнародного суспільства (2012, ст. 82). Такий вибір міжнародної течії є найбільш доречним через те, що досліджувані держави, маючи власні внутрішні та зовнішньополітичні інтереси, всеодно намагаються підтримувати імідж тої системи, в якій вони існують, та дотримуватися встановлених правил задля отримання своєї вигоди. Крім того, для інтеграції в ці норми міжнародної системи держави, в яких було вчинено кримінальні злочини проти населення, часто потребують суттєвих трансформацій політичного устрою, зокрема реалізації перехідного правосуддя. Як правило, це включає допомогу в

створенні судових інституцій і комісій правди, що відповідають міжнародним стандартам, таким як Міжнародний кримінальний суд.

Що ж до альтернативних течій теорій міжнародних відносин, то вони показують свої обмеження в даному аналізі, хоча і мають своє бачення запропонованих кейсів. Реалізм зосереджується на боротьбі країн за владу в регіоні, у прикладах цієї роботи - Боснія і Герцеговина та Сьєрра-Леоне, але не пояснює, чому їхні авторитарні режими прагнуть виглядати демократичними ще до початку демократизації (Моргентау, 1985, ст. 57). З іншої сторони, конструктивізм міг би пояснити це через приділенню уваги ідеям та ідентичностям держави, ніби міжнародні актори є тим, що вони створюють на міжнародній арені, проте це зумовлено більше внутрішніми пріоритетами, ніж, як це дослідження показує, встановленими в міжнародному суспільстві нормами (Вендт, 1995, ст. 73). Тут можна було б звернути увагу на поняття міжнародної системи та міжнародної співпраці та взаємозалежності, на яких наголошує лібералізм, але він не включає важливі поняття, як соціалізація держав та концепція міжнародного суспільства (Дойл, 2017, ст. 206). Тому англійська школа дозволяє поєднати це в одну теорію, в якій пояснює, як міжнародне суспільство та його правила можуть впливати на держави та змушувати їх грати за правилами, навіть у контексті їхньої анархічної природи.

Це створює унікальні умови для розуміння складних процесів трансформації авторитарних режимів, які, намагаючись виглядати демократичними, прагнуть інтеграції у міжнародну спільноту, зберігаючи при цьому свої інтереси. І тому в свою чергу, аналіз обраних кейсів підтвердить, що саме концепція міжнародного суспільства найкраще відображає зв'язок між демократизацією за допомогою перехідного правосуддя, міжнародними нормами та трансформаційними процесами, що є ключовими компонентами для розуміння сучасних викликів у хвилях та відкатів демократизації.

1.3. Кейс-стаді як метод дослідження процесів демократизації: вимір перехідного правосуддя

Як зазначено вище, демократизація держав у трансформаційному періоді після скоєння головами держав кримінальних злочинів проти населення є достатньо різностороннім та контекстуально залежним процесом. Таким чином, на думку Аренхьовеля: «поняття демократії та перехідного правосуддя необхідно адаптувати до іншого релігійного й культурного контексту» (2008, ст. 583). Тож використання кейс-стаді як основного методу дозволяє зосередитися на країнах, чії лідери були звинувачені міжнародною спільнотою у злочинах, що суперечать загальновизнаним міжнародним нормам. Такий метод найбільш доречний тому, що за визначенням є «детальним описом і аналізом конкретної ситуації в реальному світі, створеним з метою формулювання узагальнень та отримання глибших висновків» (Райкар, 2025). Наприклад, таку модель дослідження використовує Кресель у своїй роботі ««Злізти з тигра»: Іспанська модель переходу та її вплив на демократичні трансформації в Аргентині та Чилі», а також в роботі Горн «Перехідне правосуддя на підтримку демократизації», де вона досліджує процеси демократизації в посткомуністичних державах (2019, 2017).

Тож, для цього дослідження було обрано приклади Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговини як за часів процесу демократизації завдяки перехідному правосуддю, так і з урахуванням їхнього історичного досвіду, тобто до і після процесів, досліджених у цій роботі. Ці три країни демонструють різні типи авторитарного чи конфліктного минулого: військова диктатура в Чилі, громадянська війна у Сьєрра-Леоне та етнополітична війна в Боснії і Герцеговині. Така варіативність дозволяє простежити, як обрані механізми вплинули на сталість демократичного переходу, що в свою чергу дозволяє цьому дослідженню в результаті мати більшу компетентність у питанні успішності, або ж ні, перехідного правосуддя для демократизації.

Наприклад, кожна країна пройшла свій шлях демократизації, і правосуддя перехідного періоду використовувалося в кожному випадку по-своєму, щоб зменшити наслідки злочинів, скоєних їхніми керівниками. Наприклад, у Боснії і

Герцеговині було створено Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії, а також ініціативи на кшталт комісії правди «Regional Commission (RECOM)» («Регіональна Комісія», далі - «РЕКОМ») (Джеффри та Якала, 2012, ст. 290). У Сьєрра-Леоне механізми перехідного правосуддя включали Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Комісію правди та примирення, а також спеціальні соціальні програми, такі як Демобілізація, Роззброєння та Реінтеграція (далі - ДРП) (Фруллі, 2006, ст. 356). У Чилі ці зусилля включали іспанський ордер на переслідування, діяльність Комісії Реттіга (1990–1991), Комісії Валеча (2003–2005) і ініціативу «Mesa de Diálogo» («Стіл діалогу») (Девіс, 2006, ст. 248).

Тим не менш, для підготовки оптимального дослідження кейс-стаді для трьох обраних країн, відповідно до стратегії дослідника Роберта Їна у методі кейс-стаді, яка передбачає використання доказів для побудови пояснень (*use evidence to build explanation*), контент-аналіз буде застосований для збору необхідних даних для якісного дослідження (2009, ст. 271). Тож, ця робота базується на якісному аналізі вмісту вторинних джерел, таких як наукова література, отримана з академічних баз даних (наприклад, JSTOR, Google Scholar), і третинних джерел, включаючи енциклопедичні записи з таких платформ, як Британіка. Крім того, були проаналізовані першоджерела, такі як офіційна документація, звіти та заяви з сайтів міжнародних організацій. Разом ці матеріали забезпечили не лише фактичну основу, але й теоретичну основу для тлумачення процесів, що стає релевантним для аналізу обраних кейсів.

Попри унікальність кожного з випадків демократизації через механізми перехідного правосуддя, у дослідженні виокремлено п'ять аналітичних вимірів, що слугують фокусом для дослідження, та основою для порівняння й інтерпретації двох досліджуваних концептів.

Зокрема, увага зосереджена на:

1. Типі перехідного правосуддя, який обрала держава;
2. Основному фокусі застосованих підходів — покарання, встановлення правди чи примирення;
3. Ступені залучення населення до відповідних процесів;

4. Інституційному впливі, зокрема тому, чи спричинили застосовані механізми перехідного правосуддя зміни на рівні системи управління;
5. Політичному контексті через 5–10 років після впровадження механізмів перехідного правосуддя.

Ці п'ять аналітичних вимірів були обрані, оскільки в сукупності дають цілісне уявлення про те, як механізми перехідного правосуддя сприяють, або ж ні, процесам демократизації. Такі аспекти дозволять провести паралелі між трьома різними підходами до демократизації в різних регіонах світу, що допоможе узагальнити висновки та зрозуміти, якими методами користуються країни з різних регіонів.

Наприклад, перший вимір — це тип перехідного правосуддя, який обрала держава. Його значення важко переоцінити, адже саме форма обраного підходу визначає загальний вектор подальших трансформацій. Аренхьовель виокремлює серед ключових інструментів: судові процеси, створення міжнародних трибуналів, комісії з встановлення правди та платформи для діалогу між сторонами конфлікту (2008, ст. 577). Томс з колегами розширюють цей перелік, додаючи компенсації постраждалим від репресій та люстрації, тобто перевірку посадовців щодо їхньої участі в минулих порушеннях — з подальшим обмеженням доступу до публічних посад у разі виявлення відповідальності за вчинене (2008, ст. 9).

З цього випливає логічне запитання: на чому саме зосереджується той чи інший тип механізму. Відповідно, другий вимір стосується визначення основного фокусу обраного підходу, зокрема чи йдеться про покарання лідерів, встановлення правди або досягнення примирення між урядом і суспільством. Це допомагає не лише зрозуміти цілі конкретного інструменту, зокрема покарання, встановлення правди чи примирення, а й порівняти, як у різних контекстах держави та їхні суспільства трактували поняття справедливості після масових порушень прав людини, та воєнних злочинів. Ба більше, такий підхід також дозволяє оцінити, наскільки обрані механізми були доречними або недоречними в конкретних умовах, що, своєю чергою, забезпечує основу для порівняння досліджуваних кейсів.

Так як механізми перехідного правосуддя покликані започаткувати або підтримати процес демократизації в країні, тут важливим виявляється наступний вимір — рівень залучення громадськості до реалізації цих механізмів. Такий аспект дозволяє оцінити наміри держави щодо переходу до демократії. Якщо участь громадян є мінімальною або відсутньою, це суперечить самому змісту демократизації, і важко однозначно стверджувати, що механізми перехідного правосуддя були застосовані належним чином або ж чи держава справді готова до демократичного розвитку.

Якщо третій вимір стосується соціального рівня, то в цьому випадку важливо звернути увагу й на інституційний, а саме: чи призвели механізми перехідного правосуддя до змін у системі державного управління. Оскільки демократизація як концепт передбачає формування стійких і ефективних демократичних державних інституцій, саме цей аспект було виокремлено як окремий аналітичний фокус. Тут також важливо простежити, чи відбулося реформування ключових гілок влади, адже саме це дозволяє оцінити, чи було закладено основу для подальшого розвитку демократії.

Щоб закріпити попередній вимір, важливо звернути увагу ще й на те, чи вдалося сформувати новий політичний порядок у державі. Саме тому останній вимір зосереджується на політичному контексті досліджуваних країн через 5–10 років після впровадження механізмів перехідного правосуддя, бо саме на цій дистанції можна побачити, наскільки дієвими виявилися зусилля як у сфері перехідного правосуддя, так і в русі до демократії.

З огляду на це, поєднання кейс-стаді та якісного контент-аналізу дозволяє вивчити більш детально, як саме різні механізми перехідного правосуддя вплинули на демократичний розвиток у трьох різних історичних контекстах. Обрані приклади у Чилі, у Сьєрра-Леоне та у Боснії та Герцеговині, демонструють різні траєкторії переходу від авторитарного чи конфліктного минулого, що дає змогу побачити як спільні риси, так і відмінності запропонованих кейсів. Тим не менш, п'ять виокремлених вимірів — тип механізму, його основний фокус, рівень залучення населення, інституційні наслідки та зміни в політичній ситуації через

кілька років після впровадження, допомагають структурувати спостереження для цього дослідження.

РОЗДІЛ II. ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ У ДЕРЖАВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

2.1. Процес демократизації у Сьєрра-Леоне: передумови і перебіг конфлікту

Демократичний транзит у Сьєрра-Леоне проходив у нестабільних обставинах, спричинених кризою державності та тривалим збройним конфліктом, у який була втягнута країна. Втрата контролю над державними інституціями під час перебування Сіаки Стівенса на посадах прем'єр-міністра та президента стала однією з головних передумов. За Вільямом Рено, це сталося не випадково, адже монополізація головами держави політичних інституцій призвела до корупції та неефективного впровадження реформ (1995, ст. 104). Наприклад, за іншим автором, який досліджував конфлікт у Сьєрра-Леоне – Дюкасом-Рож'є, це включало послаблення армії та деградацію верховенства права заради «...бажання Сіаки Стівенса послабити державу, щоб підтвердити свою особисту владу та взяти під контроль економічні ресурси та засоби країни» (2004, ст. 16). Їхній подальший контроль над алмазним виробництвом погіршив ситуацію на приватному економічному ринку, що, разом із занепадом економічного фронту, призвело до кризи в публічному секторі, зокрема в освіті та охороні здоров'я. За Дюкасом-Рож'є, молодь стикнулася з труднощами в оплаті навчання, оскільки вчителі почали вимагати плату за нього (2004, ст. 17). В першому розділі, ця робота досліджує як країни грають на міжнародній арені за міжнародними стандартами, отримуючи вигоду від міжнародних організацій, таких як Світовий Банк та Міжнародний Валютний Фонд. Так само вирішив діяти й наступник Стівенса — Джозеф Момо, який надавав іноземним інвесторам виключні права на ресурси в обмін на фінансову або політичну підтримку, прибутки від чого частково

акумулювалися в руках політичного керівництва і використовувалися для усунення внутрішніх конкурентів, що зрештою призвело до боротьби за владу із зростанням ролі приватних армій, створених місцевими лідерами для захисту власних економічних інтересів (Рено, 1995, с. 104). Таким чином, процес демократизації в Сьєрра-Леоне відбувався на тлі слабкої та корумпованої державної влади, що зрештою спричинило поглиблення конфлікту та поляризації армій, на прикладі повстанського угруповання Об'єднаного революційного фронту (далі - ОРФ).

Таким скрутним становищем скористався ліберійський лідер Чарльз Тейлор. Він мав привілейоване походження, будучи сином судді та нащадком звільнених американських рабів, які колонізували регіон у XIX столітті. До того ж, він здобув освіту в американському коледжі, що дало йому достатньо кваліфікації для очолення Адміністрації загального обслуговування Ліберії за тодішнього президента Семюеля Доу (Британіка, 2025). Згодом Тейлор утік до США через звинувачення Доу у розтраті державних фінансів, де його ув'язнили. Проте після втечі з американської в'язниці він опинився в Лівії, де, отримавши військову підготовку в таборах Муаммара Каддафі, створив Національний патріотичний фронт Ліберії (далі - НПФЛ) за підтримки лівійського режиму (Джаллог, 2015, ст. 233). Адже на той час Лівія підтримувала повстанські рухи по всій Африці в рамках своєї зовнішньої політики. Завдяки цьому НПФЛ у 1989 році вторглася в Ліберію з території Кот-д'Івуару, розпочавши громадянську війну (Теджан-Кол, 2009, ст. 205-206).

Тейлор захопив владу в країні після усунення режиму Доу, стративши його. Тим не менш, Тейлор пов'язав сьєрралеонців із Ліберією, коли 1989 року ініціював збройне повстання та включив їх до лав НПФЛ (Теджан-Кол, 2009, ст. 208). Навесні 1991 року приблизно 100 бойовиків, підготовлених у НПФЛ, вторглися в Бомару на сході Сьєрра-Леоне. Серед них були й командири Тейлора, і ця подія вважається початком «Об'єднаного революційного фронту» — збройного повстанського угруповання, що ставило за мету повторити сценарій повалення уряду, як це зробив Чарльз Тейлор. Повалення тогочасного президента Сьєрра-Леоне, Джосефа Сайду Момо, у 1992 році не принесло миру, оскільки конфлікт ще більше загострився

після захоплення алмазних копалин повстанцями ОРФ (Сесай та ін., 2025). Домовитися про мир не вдалося, а перевороти лише посилили кризу у країні. Ломська мирна угода була підписана в липні 1999 року, коли Тейлор повністю контролював Ліберію (Сесай та ін., 2025). Вона гарантувала розподіл влади між ОРФ та урядом Сьєрра-Леоне, надаючи Фоду Санко посаду віце-президента та контроль над алмазними ресурсами країни (Теджан-Кол, 2009, ст. 210). За сприяння британських військових у 2000 році урядові війська взяли в полон керівника ОРФ Фоду Санко та витіснили заколотників із Фрітауна (Сесай та ін., 2025). Війна офіційно закінчилася в січні 2002 року.

Попри закінчення громадянської війни, громадяни Сьєрра-Леоне були залишені в страху від невизначеності політичної системи, адже ще потребували оговтатись від злочинів скоєних НПФЛ та ОРФ на території країни. Впродовж конфлікту, тисячі дітей були викрадені та змушені стати дітьми-солдатами, тоді як цивільні були скалічені, а цифра біженців сягнула півмільйона (Шеплер, 2005, ст. 198). Спустошені населені пункти, масові вбивства, насильство та грабежі стали наслідком жорстоких дій ОРФ та НПФЛ під час конфлікту (Навруджі, 2005, ст. 86). Для бойовиків НПФЛ та ОРФ тортури стали розвагою: обезголовлювали мирних мешканців, не рідко на очах рідних, а бійці ОРФ влаштовували жорстокі парі, розпоровши животи вагітним жінкам, щоб дізнатися стать дитини (Теджан-Кол, 2009, ст. 208).

Такий перебіг подій не міг залишитися непокараним, що і дало початок до засудження відповідальним за скоєні злочини підпорядкованих Чарльзу Тейлору повстанськими групами. Це надало достатньо підстав для створення Спеціального суду для Сьєрра-Леоне, де було детально досліджено зазначені вище злочини (Сесай та ін., 2025).

Таким чином, демократичний транзит у Сьєрра-Леоне розгортався в умовах кризи державності, де панували корупція, концентрація влади в руках верхівки та монополізація ресурсів політичною верхівкою. Цим скористалися як внутрішні, так і зовнішні гравці, для прикладу – Чарльз Тейлор, котрий, заручившись підтримкою Лівії, поклав початок Об'єднаному революційному фронту і втягнув країну у війну.

На цьому тлі алмази стали не джерелом розвитку, а чинником ескалації конфлікту: викрадення дітей, масові вбивства, катування і демонстративна жорстокість тільки збільшила його безпекові наслідки. Саме такий масштаб злочинів і безкарності й змусила міжнародну спільноту реагувати, до прикладу, так і постала потреба у Спеціальному суді, щоби бодай частково відновити справедливість і дати імена тим, хто вважав себе недоторканим.

2.2. Процес демократизації у Чилі: передумови конфлікту

На відміну від збройного конфлікту в Сьєрра-Леоне, про який йшлося в попередньому пункті, демократизація в Чилі відбувалася після диктатури Августо Піночета, тобто після вчинення злочинів проти людяності, зокрема проти власних громадян, включаючи масові страти та насильницькі зникнення. Проте сам диктатор прийшов до влади, усунувши демократично обраний уряд Сальвадора Альєнде, першого обраного народом президента-марксиста у рамках ліберальної демократії регіону Латинської Америки (Галл, 1970). Загалом, впродовж 1932–1973 років країна зберігала президентську політичну систему, що містила автократичні елементи. Водночас, за словами Шугарта та Мейнварінга, громадянські та політичні права здебільшого дотримувалися, що підтримувало політичний лад у робочому демократичному стані (1997, ст. 303).

Оскільки партія «Unidad Popular» («Народна єдність») Сальвадора Альєнде була соціалістичною, це викликало не лише обурення в латиноамериканському регіоні, але й підозри з боку США. Керуючись доктриною національної безпеки, Сполучені Штати прагнули послабити вплив соціалістів та комуністів через загрози, пов'язані з Холодною війною, і побоювання щодо поширення радянського впливу у світі (Піон-Берлін, 1989, ст. 411). Тому США фінансували праву пропаганду в Чилі з метою саботажу та організації державного перевороту, навіть попри те, що кожен політичний крок Альєнде, включаючи націоналізацію банків, міді та телекомунікацій, відбувався в межах Конституції 1925 року (Британіка, 2024). Тож упродовж свого президентства Альєнде поступово втрачав підтримку

як з боку адміністрації, так і серед громадськості, через що 1972 року включив військове командування до своєї адміністрації. Після невдалого державного перевороту в липні 1973 року, під час якого Піночет формально залишався на боці Альєнде, він був призначений головнокомандувачем збройних сил, що сприяло успіху наступного перевороту 11 вересня 1973 року (Гілмор, 2013, ст. 3). Таким чином Августо Піночет став головою держави та військової хунти, що за словами Кісінджера допомогло США у своїй зовнішньополітичній боротьбі: «... Ви надали Заходу велику послугу, скинувши Альєнде» (Гармер, 2013, ст. 109).

Піночет продовжував зміцнювати диктаторський режим, виправдовуючи свої дії тим, що попередня влада довела країну до кризи. Він стверджував, що Чилі опинилася під загрозою через марксистів, які отримали вплив завдяки політиці тодішнього уряду та підтримці Радянського Союзу (Піночет, 1983). За його словами, можна було врятувати країну та «викорінити марксистську ракову пухлину», тільки через відмову від чилійської ліберальної демократії та очищенні державного апарату від зрадників (Піночет, 1983, ст. 33). Політика Піночета кардинально відрізнялася від попереднього державного ладу, через що його хунта зазнала засудження за жорстке придушення будь-яких проявів інакодумства (Британіка, 2024). Водночас його реформи сприяли поверненню Чилі до економіки вільного ринку та зниженню рівня інфляції в цей період.

Сама військова хунта на чолі з Піночетом не протрималася довго, адже вже через 10 місяців, а саме 27 червня 1974 року, Піночет самопроголосив себе верховним вождем нації, що свідчить про його прагнення до абсолютної концентрації влади в своїх руках і знаменувало початок чилійської диктатури (Британіка, 2025). Наступним кроком стало обмеження громадянських свобод, наприклад: без офіційних звинувачень десятки тисяч чилійців були затримані, багато з них зазнали катувань (Белл, 1985, ст. 714). Більш того, чилійський диктатор створив секретну поліцію — «Dirección de Inteligencia Nacional» (DINA) («Національне управління розвідки», далі - «ДІНА»), яка мала змогу змушувати політичних опонентів «зникати» в Чилі або ліквідувати конкурентів за кордоном, щось по типу американського ЦРУ, тільки не підпорядковуючись судовій системі,

а бути прямим інструментом Піночета (Белл, 1985, ст. 715). Далі, Піночет вирішив позбутися політичної опозиції, а саме: ліві політичні партії були заборонені, конгрес був розпущений, а інші партії призупинені (Британіка, 2025). Так само сталося і в громадському секторі, де профспілкові активності були припинені, університети передані під контроль військових офіцерів, а преса стала суворо цензурована. Таким чином, у Чилі була сформована нова політика, яка ще більше утверджувала диктатуру після ухвалення нової конституції 1981 року. Сам Піночет назвав цей новий політичний устрій «авторитарною демократією», що є закономірним, адже конституція була ухвалена після плебісциту з контрольованим результатом. (Ловеман, 1986, ст. 3). Згідно з цією ж конституцією, Піночет отримав восьмирічний термін президентства і залишався головою держави до 1989 року, коли всенародний референдум мав вирішити, чи обійматиме він цю посаду ще на один восьмирічний термін (Белл, 1985, ст. 716). За цим референдумом, Піночет мав піти, адже у результаті 55% проголосували «проти», а 43% проголосували «за» (Британіка, 2025). Попри поразку на референдумі, Піночет залишався при владі до 11 березня 1990 року, коли внаслідок вільних виборів президентом став християнський демократ. Попри зміну лідера, Піночет став довічним сенатором — посадою, передбаченою для колишніх президентів згідно з конституцією 1981 року, а також зберіг пост головнокомандувача збройних сил, упродовж якого продовжував чинити злочини проти людства (Ловеман, 1986, ст. 31).

Проте, його злочини не були проігноровані. Піночета було заарештовано в Лондоні за іспанським ордером, у якому стверджувалося, що в період з 1973 по 1983 рік він вчинив звірства проти громадян Іспанії, діючи на запит Іспанії (МакГейл, 2001, ст. 50; Ратнер і Броді, 2021, ст. 8). Проте в січні 2000 року британський суд дозволив Піночету повернутися до Чилі, визнавши його фізично непридатним для судового процесу (Ратнер і Броді, 2021, ст. 18). Він помер у 2006 році, так і не будучи засудженим за жоден зі злочинів, у яких його звинувачували.

Отже, Чилі в другій половині XX століття демонструє, як за риторикою «порятунку нації» було знищено демократичний лад і встановлено жорстку диктатуру, що супроводжувалася масовими репресіями, цензурою, заборонаю

політичних партій та повною концентрацією влади в руках Аугусто Піночета. Попри спроби легітимізувати авторитаризм новою конституцією 1981 року, саме плебісцит 1988 року відкрив шлях до демократичного переходу, навіть якщо сам Піночет ще довго зберігав політичний вплив. Хоч арешт Піночета в Лондоні 1998 року й дав надію на міжнародну справедливість, зрештою його повернули до Чилі як непридатного до суду, і він помер у 2006-му, так і не відповівши за жоден зі своїх злочинів. Механізми, що зумовили такий перебіг подій, буде висвітлено в пункті 3.2.

2.3. Процес демократизації у Боснії і Герцеговині: передумови і розвиток конфлікту

Оскільки Боснія і Герцеговина стала ареною одного з найжорстокіших етапів югославського конфлікту, почати варто з окреслення геополітичної ситуації, яка тоді склалась у регіоні. Західні Балкани добре ілюструють, що таке простір із значним етнічним розмаїттям. Історія показує, як на цих землях постали численні незалежні держави, зокрема Сербське королівство, Болгарське царство та Королівство Хорватія (Файн, 1994). Частина з них періодично перебувала під впливом або контролем Візантійської імперії, а згодом – Османської та Австро-Угорської імперій. Однак із крахом імперій та поширенням націоналізму на європейському континенті у XX столітті Балкани стали ареною кривавих конфліктів, що стали найжорстокішими з часів Другої світової війни. У цьому пункті увагу зосереджено на подіях 1990-х років та післявоєнному періоді, аналізуючи Югославські війни, що розгорілися після смерті Йосипа Броза Тіто, лідера Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, а також злочини, вчинені під час цих конфліктів. Передусім розглядаються чинники, що спричинили дестабілізацію ситуації після його смерті.

Югославія часів Тіто постала внаслідок боротьби його комуністичних партизанів проти сил Осі та інших угруповань, зокрема королівських четників, під

час Другої світової війни, що зрештою призвело до визволення країни (Фінлан, 2022, ст. 15). Під керівництвом Тіто Югославія функціонувала як однопартійна держава з довічним президентом (Лемп і Оллок, 2025). Його політика значною мірою спиралася на інформаційну пропаганду, спрямовану на збереження ідеї «братерства та єдності» між народами країни. Однак завершення Холодної війни та, зокрема, розпад Радянського Союзу мали значний вплив на економіку Югославії. Більш того, Югославія після смерті Тіто в 1980 році намагалася зберігати спадок тітоїзму, однак економічна нестабільність, що проявилася у стрімкій інфляції та зростанні безробіття, дедалі більше унеможливлювала підтримку системи без її впливового лідера (Лемп і Оллок, 2025, Рамет, 2018, ст. 32). Тіто, завдяки, за словами Адама Мура, «спритним дипломатичним маневрам», міг залучати активну підтримку Заходу для Югославії (2013, ст. 30). Проте після його смерті міжнародна допомога, яка раніше підтримувала економічну стабільність країни, припинилася. У цьому контексті й постало питання економічної нерівності між республіками: найбільш розвинені, Словенія та Хорватія, ставши своєрідними донорами для менш розвинених регіонів, насамперед Боснії, Чорногорії та Македонії, з часом усе виразніше артикулювали незадоволення таким перерозподілом (Мур, 2013, ст. 30). У 1990-х роках це невдоволення, серед іншого, лягло в основу аргументації на користь виходу з Югославського Союзу Словенії та Хорватії. Це призвело до усвідомлення як на рівні суспільства, так і, передусім, політичних еліт, про відсутність не лише лідера, але й ідей, які він уособлював, що сприяло зростанню націоналістичних настроїв та подальшому розпаду держави (Рамет, 2018, ст. 31).

Тут варто наголосити на чому ґрунтувалося питання націоналізму на теренах цих народів. Як слушно зазначає Крамптон, співжиття на Західних Балканах ніколи не відзначалося особливою простотою: «Усі держави висували територіальні претензії до одного або кількох своїх сусідів ... й майже всі ті зазіхання обґрунтовувалися винятково або переважно фактом існування національних спільнот по той бік кордонів» (Крамптон та ін., 2007, ст. 238). Показово, що навіть за наявності офіційного дискурсу єдності й братерства, зокрема в югославському

контексті, національні прагнення автономії не зникали — радше навпаки, вони ставали дедалі чіткіше артикульованими на інституційному рівні. Так, Александар Павкович звертає увагу на символічний розрив: у 1954 році було підписано угоду про єдину сербсько-хорватську мову, однак уже в 1967 Хорватія її відкликала, що відображало глибший спротив югославізму, який у хорватському й словенському сприйнятті дедалі більше асоціювався із завуальованою формою сербського домінування (Павкович, 2000, ст. 61-62). У 1960-х рр. партія зрештою відмовилася від ідеї спільної югославської свідомості й зробила акцент на координації дій між республіками задля формального збереження єдності держави (Павкович, 2000, ст. 63). Таким чином, підстави для радикального націоналізму сформувались не стільки знизу — з волі народів, — скільки згори, від політичних наступників та ідейників, що, як влучно окреслюють це у своїй праці Гаммел, Мейсон і Стеванович, нагадує ситуацію, коли риба гниє з голови (2010). Відтоді питання націоналізму дедалі частіше використовувалося як інструмент мобілізації електорату, формуючи образ «нас» проти «них». До прикладу: у 1987 році, Слободан Мілошевич, тодішній голова Комуністичної партії Сербії скористався відродженими націоналістичними ідеологіями для здобуття контролю спершу над сербським партійним апаратом, а згодом — над партійними структурами Косова, Воєводини та Чорногорії (Павкович, 2000, ст. 103; Мур, 2013, ст. 32, Бейкер, 2015, ст. 35).

Перший спалах війни відбувся на півночі. У 1990 році Словенія проголосувала за незалежність, а вже в 1991-му разом із Хорватією оголосила про вихід із Югославії (Бейкер, 2015, ст. 50). Це спричинило коротку, але показову десятиденну війну з Югославською народною армією (далі - ЮНА), втручання якої привернуло увагу міжнародної спільноти, особливо після загибелі двох австрійських журналістів (Алкок та ін., 2023, Швайнцер, 2001). Під тиском європейських держав Словенія здобула формальне визнання через Брійонську угоду 7 липня 1991 року (Бейкер, 2015, ст. 51). На відміну від бойових дій на півночі, вихід Македонії з Югославії на півдні відбувся мирно 17 вересня 1991 року (Дентфорт, 2025). Проте, Хорватія продовжувала воювати: наступ ЮНА було

зупинено під Вуковаром. У відповідь серби, посиляючись на захист меншин, створили два нові політичні утворення — «Сербську Країну» на території Хорватії і «Республіку Сербську» в Боснії, що прагнули приєднатися до Сербії (Фінлан, 2022, ст. 28, 39). Тим не менш, контратака Хорватії супроводжувалась етнічною чисткою сербами хорватів у місті Вуковар (Бург і Шоуп, 2015, ст. 83, Фінлан, 2022, ст. 28).

Під тиском ООН, а також через загрозу ширшого конфлікту в Боснії, бойові дії було припинено. Організація Об'єднаних Націй узяла Вуковар під свій контроль через реалізацію місії «UNPROFOR» («Охоронні війська ООН», далі - ООНВС), а також визнала незалежність Словенії та Хорватії, надавши їм статус держав-членів ООН (Трбович, 2008, с. 299).

Боснія і Герцеговина також провела референдум у 1991 році, де більшість населення становили мусульмани-босняки, близько 43,7%, які разом із хорватами, що складали 17,3%, виступили за незалежність, попри спротив сербів, частка яких на той момент становила 31,4% (Бург і Шоуп, 2015, ст. 26). Конфлікт мав не лише етнічне, а й релігійне підґрунтя. Іскрою став інцидент у Сараєво 1 березня 1992 року, коли під час сербського весільного процесу був застрелений батько нареченого, який ніс сербську національну символіку (Бург і Шоуп, 2015, ст. 118, Крамpton, 2007, ст. 281, Трбович, 2008, ст. 282). Вже наступного місяця Сербська добровольча гвардія перетнула кордон Боснії та влаштувала різанину, убивши близько сотні мирних жителів, переважно мусульман (Крамpton, 2007, ст. 292). ЮНА розпочала широкомасштабний наступ на Боснію, атакуючи Сараєво, однак опір завадив їй швидко просунутись. Конфлікт ускладнився втручанням Хорватії, і Боснія опинилася між двох вогнів: босняки воювали і з сербами, і з хорватами.

Серби створили концтабори, де здійснювали масові вбивства, катування та зґвалтування, наприклад, у Вишеград, Прієдор, Бієліна Білеча, Фочі та ін. (Карчич, 2022, ст. 191, Тозер, 2016, ст. 82). Зрештою в полон до сербів почали потрапляти навіть миротворці ООН (Толберт, 2006, ст. 29, Елліот, 1995, ст. 242). Світ сколихнула подія, коли голландські «блакитні шоломи» видали сербам сотні

мусульманських босняків, які переховувалися на базі ООН (Клеп, 1998, ст. 66). За даними, Міжнародного залишкового механізму для кримінальних трибуналів кульмінацією стала різанина в Сребрениці 1995 року, де близько 8 тисяч цивільних боснійців, переважно чоловічої статі, були вбиті, або пропали безвісти (Сміт, 2025).

Саме це та дії ЮНА в Косово спонукали США обійти дипломатичні способи завершення війн та перейти до військових, почавши операцію НАТО «Allied Force» («Об'єднані сили») (Толберт, 2006, ст. 29). Було залучено 60 тисяч військових, тисячі літаків, зокрема F-117, B-2 (Толберт, 2006, ст. 27). Тривала вона 78 днів, після чого Белград зрозумів, що програв війну, і погодився на переговори. За Кумановською угодою Сербія вивела війська з Косова, яке отримало автономію під міжнародним патронатом (МООНК, 1999). Югославія ж ще деякий час існувала у вигляді конфедерації Сербії та Чорногорії. Проте, вже в 2000 році відбулася «бульдозерна революція» — штурм державного телебачення та усунення Мілошевича від влади (Олкок, 2025). У 2001-му його арештували й передали до Гаазького трибуналу. Його обвинувачували у злочинах проти людяності, геноциді, створенні концтаборів. Проте до вироку він не дожив, померши у камері у 2006 році.

Що ж до наслідків цього конфлікту та передумовам демократизації, може слугувати доповідь міжнародної Комісії, яка зафіксувала серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, включно з Женевськими конвенціями на теренах Західних Балканів. Це стало підставою для ухвалення Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року Резолюції № 827, що започаткувала створення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) на підставі Розділу VII Статуту ООН (МКТЮ, 1993). Завданням трибуналу було не лише покарати винних у воєнних злочинах, але й установити правду про минуле — таку, що встояла би перед майбутніми перекрученнями та політичними маніпуляціями, і тим самим дати жертвам цих злочинів гідну політику пам'яті. Через механізми перехідного правосуддя це мало би дати громадянам більше голосу, аби подібні злочини ніколи більше не повторилися в державі.

Того ж року Югославія остаточно припинила існування: Чорногорія проголосила незалежність (Поулсон та ін., 2025). І, за інфографікою МТКЮ, трибунал висунув звинувачення 161 особі, у результаті чого 90 засуджено, 19 виправдано та 13 направлено до національного суду (МКТЮ, 2017). Напруга між колишніми республіками Югославії та Сербією зберігається донині. Через цю напругу, Словенія, Хорватія, Чорногорія та Північна Македонія є тепер членами НАТО (Куттловці і Чеку, 2024, ст. 9).

Підсумовуючи, югославські війни стали каталізатором політичних змін у державах Західних Балкан. Для Боснії і Герцеговини цей досвід був особливо жорстоким через ведення бойових дій на два фронти, а також через створення на її території нової квазідержавної одиниці — Республіки Сербської, що перебувала під фактичним контролем керівництва Сербії та ЮНА. Таким чином, населення країни пережило масштабне насильство, зокрема геноцид у Сребрениці, організований під командуванням Ратко Младича. Проте, напруга в регіоні зберігається й досі, що зумовлює потребу в міжнародній підтримці. Етнічна поляризація та риторика «ми» та «вони» поставили країну перед необхідністю демократизації, у якій ключову роль відіграли механізми перехідного правосуддя, насамперед діяльністю Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії.

РОЗДІЛ III. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

3.1. Роль Спеціального суду для Сьєрра-Леоне та Комісії правди та примирення для розвитку демократії в державі

За пунктом 2.1 ця робота досліджує причини застосування на територіях Сьєрра-Леоне механізмів перехідного правосуддя. Це включило в себе масштабні воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні в ході конфлікту, де особливу роль відіграли угруповання ОРФ та НПФЛ, що діяли під дорученням Чарльза Тейлора. Йдеться про свідоме й систематичне насильство: викрадення дітей, масові страти, каліцтва, зґвалтування, зрештою — політику терору, спрямовану проти цивільного населення Сьєрра-Леоне.

У травні 2002 року в Сьєрра-Леоне відбулися перші вибори на тлі щойно закінченої війни, які проголосили переобрання тоді чинного президента Ахмад Теджан Кабба, який отримав більшість голосів за системою абсолютною більшістю в два тури (Нікол та ін., 2025). Вже за правління цього президента можна відзначити кілька демократичних реформ, безпосередньо дотичних до теми цього дослідження — зокрема, реформування інституцій влади. Однією з ключових змін стала трансформація виборчої системи за допомогою Національної виборчої комісії Республіки Сьєрра-Леоне, яка взяла на себе нагляд над забезпеченням прозорості при проведенні виборів, а також, яка підтвердила попри окремі порушення, наприклад голосування неповнолітніми, міжнародні спостерігачі визнали процес достатньо прозорим (Кейсі та ін., 2012, ст. 11). Кабба зосередився на внутрішньому примирення, тим самим збільшивши контроль безпеки всередині країни за підтримки Великої Британії, а також на економічному відновленні, в особливості відкриттям шахт корисних копалин країни (Нікол та ін., 2025). На початку 2000-х було створено Антикорупційну комісію та знову відкрилися магістратські суди за підтримки ООН (Томсон та Фофана, 2002, ст. 4, 36). Саме за президенства Кабба та його політики примирення, влітку 2002 року було створено і Комісію правди та

примирення, а також Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, тобто міжнародний трибунал за підтримки ООН, що мав розібратись із воєнними злочинами (Теджан-Кол, 2009, ст. 210).

Тож звідси можна зрозуміти, які типи перехідного правосуддя були використані у Сьєрра-Леоне. За сайтом «Hybrid Justice» («Гібридним правосуддям»), що досліджує взаємодію внутрішніх та міжнародних механізмів у постконфліктних державах, Спеціальний суд у Фрітауні (після закриття і понині існує Резервний Спеціальний Суд для Сьєрра-Леоне) висунув обвинувачення проти 22 ключових фігур з усіх сторін конфлікту — лідерів ОРФ, НПФЛ, військової хунти «Револьюційна рада Збройних сил», Сил громадянської самооборони, а також проти экс-президента Ліберії Чарльза Тейлора, який підтримував повстанців («Hybrid Justice», б.д.). Дев'ятьох у результаті таки засудили, наприклад Тейлора, перший африканський колишній голова держави, якого засудили міжнародним правом, та визнали винним за 11 пунктами обвинувачення, включаючи терор проти цивільного населення, вбивства, зґвалтування, сексуальне рабство, використання дітей-солдатів, поневолення та мародерство (Британіка, 2025). За такі злочини йому було призначено покарання у вигляді 50 років ув'язнення, яке він зараз відбуває у Великій Британії (Фундація Вайамо, 2015). Недаремно ця робота порушує тему використання дітей-солдатів, адже саме в межах цього міжнародного трибуналу вперше в історії було винесено вирок за вербування дітей до 15 років як окремий воєнний злочин (Форум глобальної політики, б.д.). Ба більше, у 2009 р. під час процесу над лідерами ОРФ Суд уперше виніс обвинувальний вирок за злочин примусового шлюбу як злочину проти людяності (Фундація Вайамо, 2015).

Також Комісія правди та примирення (далі - КПП) була використана в Сьєрра-Леоне у 2002–2004 рр. За її функціями, по всій країні були проведені громадські слухання – як публічні, так і конфіденційні. В результаті, КПП зібрала понад 7 000 свідчень від громадян Сьєрра-Леоне, включно з біженцями за кордоном, яка 2004 року завершила роботу, оприлюднивши звіт із детальним описом війни, порушень, списком жертв і відповідальних, а також рекомендаціями: реформувати сектор безпеки та правосуддя, знизити міжетнічну напругу, зберегти

пам'ять про війну й створити програму репарацій (Фундація Вайамо, 2015). Наприклад, з рекомендацій КПП, у 2010 р. президент офіційно вибачився перед жінками Сьєрра-Леоне за масштаб сексуального насильства під час війни (Лангмак, 2020). Більш того, за словами Фін-Яспера Лангмака, аспіранту Кельнського університету, що досліджує питання репарацій у межах перехідного правосуддя, тут можна побачити, що також був використаний такий тип механізму перехідного правосуддя, як репарації (2020). Лише через 4 роки після КПП, під тиском «Асоціації ампутантів та поранених» і завдяки фінансовій підтримці ООН, програма репарацій почала втілюватися. У 2008 році, за підтримки «Фонду миробудування ООН», в структурі «Національної комісії соціальної дії Сьєрра-Леоне» було створено підрозділ репарацій (Лангмак, 2020).

Також видається важливим зазначити тут про програми ДРР: Демобілізація, Роззброєння та Реінтеграція, які охоплювали вилучення зброї, розформування збройних груп і повернення екс-бійців до мирного життя через навчання, підтримку та гранти. Саме компонент реінтеграції є ключовим у контексті цієї роботи. За даними, у межах ДРР роззброєно близька 72 тис. осіб, демобілізовано 71 тис., з яких понад 63 тис. пройшли реінтеграцію; серед них — 6 845 дітей-солдатів, яких передали на реабілітацію під опіку ООН, таку модель також вирішили застосовувати інші країни, зокрема у Ліберії, Бурунді, навіть Гаїті (Соломон та Джиніфер, 2008, ст. 2). Хоча більшість екс-бійців не повернулися до участі у збройних конфліктах, багато з них опинились без роботи, та із відчуттям відчуженості всередині суспільства. Інакше кажучи, програма ДРР вирішила головне питання, витіснивши зброю з повсякдення громадян, але залишила питання того, що робити з тими, які не знали іншої реальності, крім збройного конфлікту.

Тож, центральним фокусом перехідного правосуддя у Сьєрра-Леоне в підсумку став елемент примирення через встановлення правди, тоді як каральний компонент відігравав другорядну, більш допоміжну роль. Такий висновок впливає як із завдань механізмів, так і з того, кого вони змогли охопити. З одного боку, Комісія акцентувала на відновному правосудді, тобто відшкодуванні шкоди, моральному виправленні кривдників і прощенні, що мало закласти основу для

довготривалого миру. Однак, з іншого боку, Спеціальний суд цілеспрямовано обмежив коло винних, яких притягнув до судової відповідальності. Він виконав важливу, проте обмежену задачу: покарав головних призвідників насильства, подавши приклад невідворотності кари. Проте у масштабі всієї країни це була радше точкова форма справедливості, адже переважна більшість винуватців пройшла через інші механізми, такі як: КПП, амністію, ДРР. Тож, поки національні судді вирішували питання з амнестованими лідерами минулого уряду та реінтеграції та відновлення суспільства, міжнародна спільнота вирішувала питання вчинених міжнародних злочинів, зокрема Чарльзом Тейлором.

Щодо 5-10 років після конфлікту для Сьєрра-Леоне, то вони виглядали наступним чином. Парламент і судова система були відбудовані практично з руїн і продемонстрували помітний прогрес у порівнянні з першими післявоєнними роками. За даними Індексу Ібрагіма, Сьєрра-Леоне входила до числа африканських країн із найбільшою динамікою покращення в сфері врядування протягом 2014-2024 рр. (Фонд Мо Ібрагіма, 2024). Натомість, інституційна спроможність парламенту й судів залишалася слабкою: усе ще бракувало ресурсів, кадрів і, що важливо, інституційної автономії — бо корупція та міжнародний контроль та його підтримка, не зникли. «Freedom House» («Дім свободи»), американська неурядова організація, що займається дослідженнями та адвокацією у сфері демократії, тоді зауважила: хоч Сьєрра-Леоне й досягла статусу електоральної демократії з політичним плюралізмом, однак «корупція залишається серйозною проблемою», а проблеми у сфері врядування та правосуддя «загрожують ефективності демократичних інституцій» (2012).

Отже, досвід Сьєрра-Леоне добре показує, як у поствоєнних реаліях перехідне правосуддя рідко буває одновимірним. Перехідне правосуддя в Сьєрра-Леоне стало прикладом комбінованого підходу, що поєднав міжнародне кримінальне переслідування зі спробами внутрішнього примирення. Спеціальний суд (2002) покарав ключових винних у воєнних злочинах, зокрема Чарльза Тейлора, а також уперше визнав вербування дітей та примусові шлюби окремими

злочинами. КПП зібрала понад 7 000 свідчень і запропонувала відновні заходи: від вибачень до реформ. Програма ДРР охопила понад 70 тис. осіб, однак не пододала маргіналізацію екс-бійців, а репарації були частково реалізовані через державні та міжнародні структури. Хоча країна досягла певного прогресу в демократії за Індексом Ібрагіма, за оцінками «Freedom House» («Дім свободи»), корупція й слабкі інституції залишили її вразливою.

3.2. Арешт А. Піночета та перехід Чилі до демократії

Лідера Чилі було заарештовано в Лондоні за ордером, виданим іспанською владою, у якому стверджувалося, що в період з 1973 по 1983 рік він вчиняв звірства проти громадян Іспанії в Чилі (МакГейл, 2001, ст. 50; Ратнер і Броді, 2021, ст. 8). Суддя Бальтазар Гарсон, ініціатор арешту Піночета, прагнув допитати його щодо операції «Кондор», у межах якої південноамериканські військові режими, на чолі з Чилі, координували масові репресії проти опозиції у 1970–1980-х роках, а також операції «Коломбо», під час якої у 1975 році зникло понад 100 чилійських представників лівих партій, зокрема й у справі вбивства генерала Пратса у 1974 році (Британіка, 2025). Проте в січні 2000 року британський суд дозволив Піночету повернутися до Чилі, через його серйозні проблеми зі здоров'ям, що не дозволяли судовий розгляд (Ратнер і Броді, 2021, ст. 18). Він помер у 2006 році, так і не будучи засудженим за жоден зі злочинів, у яких його звинувачували.

Продовжуючи інформацію, надану у пункті 2.2 цієї роботи, процес демократизації в Чилі, на відміну від країн, що пережили збройні конфлікти, як-от Сьєрра-Леоне та Боснія і Герцеговина, розпочався після завершення військової диктатури, що тривала з 1973 до 1990 року. Попри використання окремих механізмів перехідного правосуддя, сам процес демократизації в Чилі спочатку був побудований за зразком іспанської моделі (Крессель, 2019). Тут важливим видається розтлумачити чим є іспанська модель демократизації, за якою на тлі спадщини громадянської війни та тривалого авторитарного правління Франсіско Франко, Іспанія змогла продемонструвати, що навіть військова диктатура може

мирно трансформуватися. Попри усі очікування, що король Хуан Карлос I продовжить диктатуру, якого призначив сам Франко, він несподівано почав демократичні зміни, за якими спирався на ту ж авторитарну правову базу, яку залишив після себе Франко (Фернандес, 2023, ст. 8). Важливим також стало прийняття пакту про забуття (*pacto de olvido*) 1975 року та призначення Адольфо Суареса прем'єром та референдум 1976 року, що фактично продовжував цей пакт та застосував поняття «національного консенсусу», що стало тим самим компромісом, за якого передбачались: відмова від судів над франкістами, збереження старих інституцій та допуск лівих сил до парламенту в обмін на тишу й амністію (Девіс, 2006, ст. 252; Девіс, 2005).

Тож іспанська модель показала, що демократична трансформація може відбутися без судового переслідування лідерів і більше ґрунтуватися на примиренні між політичними інституціями та суспільством, що і привернуло увагу чилійських лідерів. Наприклад, для новообраного президента Чилі Патрісію Айлвіна, уряд Суареса став орієнтиром (Крессель, 2019, ст. 324). Ще у 1988 році про це говорив і Хосе Салакет, один із тих, хто формував чилійську модель правосуддя: «Головне — правда, а не кара» (Крессель, 2019, ст. 327).

З часом з'ясувалось, що чилійський перехід наслідує ключову рису іспанського, а саме: уникнення судів заради «національної єдності». Айлвін проте підкреслив основну різницю двох країн: «В Іспанії Франко пішов, а в Чилі Піночет залишився» (Крессель, 2019, ст. 329). І замість того, щоб забути, громадяни жили посеред воєнних злочинців до 1996 року, коли іспанські громадяни, жертви чилійських репресій почали подавати позови проти Піночета до іспанських судів, посиляючись на принцип універсальної юрисдикції (Девіс, 2006, ст. 246). Тож, Суддя Іспанії, Бальтасар Гарсон, діючи незалежно від виконавчої влади, у 1998 році видав ордер на арешт Піночета — саме тоді, коли той перебував у Лондоні на лікуванні (Британіка, 2025). Це рішення стало проявом автономності судової гілки влади Іспанії, вмотивованої не з політичних міркувань, а принципами універсальних прав людини.

До 1998 року Піночет здавався недосяжним із правовим імунітетом, гарантованим Законом про амністію 1978 року (Британіка, 2025). Тому його арешт у Лондоні вразив громадян Чилі, бо вперше з'явилося відчуття, що притягнення до відповідальності політичного лідера з недоторканністю стало можливістю, якщо не на території Чилі, то на міжнародній арені, що призвело до падіння національного консенсусу за іспанською моделлю. В такому контексті жертви чилійського диктаторського режиму Піночета зрозуміли, що якщо на міжнародному рівні Піночет може понести правосуддя за вчинені злочини, то перехідне правосуддя вже не виглядало ризиком для стабільності. Навпаки, воно дедалі більше сприймалося як умова, без якої не може бути справжньої демократії.

Тож, відповідно до типології Аренхьовеля та Томса, у Чилі були задіяні кілька базових механізмів перехідного правосуддя. Найпомітнішими з них стали комісії з встановлення правди — Комісія Реттіга (1990–1991), яка задокументувала 3 400 випадків убивств і примусових зникнень, заклала основу для 641 вироків до 2020 року, та стала приводом для публічного вибачення президента Айльвіна перед суспільством, тим самим вкорінивши поняття «*Nunca Más*» (ніколи знову) в національну ідентичність Чилі, та Комісія Валеча (2003–2005), що визнала понад 27 255 випадків політичного ув'язнення й тортур, та сприяла офіційному визнанню відповідальності держави за систематичне насильство з боку президента Лагоса, а також збереженню понад 1 100 колишніх місць катувань як меморіалів (Брам, 2005; Гієтанен, 2007, ст. 4).

Крім того, було реалізовано формат обмеженого національного діалогу — ініціативу «*Mesa de Diálogo*» («Стіл діалогу»), що у 1990–2000-х років відкрила простір для обговорення між військовими, правозахисниками та представниками церкви (Девіс, 2006, ст. 248). Водночас вона не призвела до реальної відповідальності й зазнала критики як інструмент перехідного правосуддя, який голови держав використовували радше для досягнення власних політичних цілей, аніж для відкритого діалогу з громадянами в ім'я демократизації (Жуанья та Куадрос, 2000, ст. 11). Також важливим компонентом стало надання компенсацій

жертвам, як грошових, так і символічних у відповідь на моральні та фізичні страждання (Жуанья та Куадрос, 2000; Брам, 2005; Гіетанен, 2007). Щодо судових процесів, вони відбувалися фрагментарно й із суттєвими політичними обмеженнями. Лише після арешту Піночета в Лондоні 1998 року на запит Іспанії за звинуваченнями у злочинах проти людяності, міжнародна спільнота подала чіткий сигнал про неприпустимість безкарності. Попри розголос і спроби притягнення до відповідальності за операції «Кондор», транснаціональна кампанія репресій між диктатурами Південної Америки, і операції «Коломбо», організовану чилійською секретною поліцією «ДІНА» кампанію примусових зникнень, у січні 2000 року британський суд визнав Піночета непридатним до судового процесу, й він повернувся до Чилі, де помер у 2006 році, так і не відповівши юридично за свої дії (МакШеррі, 2002).

Акцент у чилійському перехідному правосудді був зроблений насамперед на встановленні правди — через розслідування, свідчення жертв і державне визнання відповідальності, на що достатньо сильно вплинуло іспанська модель демократизації після диктатури. Лише після втрати політичної недоторканності Піночета, судова влада почала поступово реагувати на запити справедливості (Коллінз, 2023).

Громадянське суспільство відіграло ключову роль у всіх основних фазах перехідного періоду. Правозахисні організації, зокрема «Vicariate of Solidarity» («Вікаріат солідарності»), починаючи з 1980-х років, документували злочини та зберігали свідчення, в результаті зібравши 47 000 випадків, які надалі використовувались як документальна база, наприклад для тих самих комісій правди Реттіга та Валеча (Дашела, 2025; АР, 2023). Після повернення до демократії ці структури підтримували родини жертв, сприяли збиранню доказів та виступали як каталізатори публічного тиску на політичну еліту. Водночас формальна участь громадянського суспільства в офіційних механізмах, як-от у «Mesa de Diálogo» («Стіл діалогу»), була обмеженою, що свідчить про переважно зовнішню, але

впливову позицію активістських середовищ у формуванні дискурсу справедливості.

Щодо інституційних реформ, процес перехідного правосуддя лише частково стимулював зміни. Конституція 1981 року, створена під диктатурою, продовжувала діяти після повернення до демократії, суттєво стримуючи політичну трансформацію, адже її часткову ревізію було здійснено лише у 2005 році, а фундаментальний перегляд став можливим після соціального вибуху 2019 року (Британіка, 2025). Судова система поступово здобувала незалежність, зокрема завдяки тому, що Верховний суд почав відкривати справи проти посадовців минулого режиму (Коллінз, 2023). Натомість сфера громадянських свобод зазнала суттєвого покращення вже на початку 1990-х: були відновлені свобода слова, діяльність політичних партій і профспілок, завдяки комісії з встановлення правди.

Через 5–10 років після демократичного переходу, Чилі постала як стабільна, але обмежена демократія. Центристські уряди коаліції «Консертасьйон» забезпечували поступову лібералізацію, намагаючись уникати конфронтації з військовими структурами (Зенбрух та Сіавеліс, 2014, ст. 5). Піночет до 1998 року зберігав посаду головнокомандувача збройних сил, а після цього — статус довічного сенатора. Проте самі інституції режиму залишалися доволі інертними, що гальмувало глибшу трансформацію політичної системи. Тому можна вважати, що конкретні кроки щодо повної демократії стали реальними достатньо пізніше ніж у 1995-2000 років.

Отже, чилійський досвід перехідного правосуддя ілюструє складність поєднання потреби у правовій відповідальності з політичними компромісами перехідного періоду. І хоча країна обрала шлях поступових змін із пріоритетом правди та примирення, саме роль громадянського суспільства й міжнародного тиску стала критичною для порушення мовчання та повернення справедливості у публічну площину. Щодо демократизації, то тут достатньо важко стверджувати, що в Чилі змогли досягти справжньої демократії після відсторонення Піночета від влади. Йшлося радше про зачатки демократизації під час цього процесу, проте сама

політична трансформація в своєму повному обсязі почалася після арешту Піночета іспанською судовою системою, яка використала універсальну юрисдикцію. Арешт став каталізатором, поки перехідне правосуддя у вигляді судових процесів, та комісій правди, стали тим, що утвердило демократизацію, хоч що і стало достатньо пізніше ніж за 5-10 років впровадження демократії в країні, проте, наразі країна зараз зберігає репрезентативну форму демократії (Британіка, 2025).

3.3. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії в процесі демократизації Боснії і Герцеговини

Після здобуття незалежності, Боснія і Герцеговина була достатньо вразлива щодо питання, пов'язаного із злочинами проти людяності та воєнними злочинами, скоєними на її території. Відтак перехідне правосуддя тут розгорталося під сильним зовнішнім впливом, і в межах запропонованої Аренхьовелем і Томсом типології можна виокремити кілька основних механізмів.

Хоча класичних комісій зі становлення правди не було створено, достатньо впливовою стала регіональна співпраця на платформі РЕКОМ, яка була регіональною комісією зі встановлення фактів про воєнні злочини та інших грубих порушень прав людини, вчинених на території колишньої Югославії (Джеффри та Якала, 2012, ст. 290). Хоч комісія й орієнтувалася переважно на громадськість, вона отримала підтримку від Міжнародного центру перехідного правосуддя, та, попри відсутність офіційного визнання з боку національних урядів, ця ініціатива стала значущим майданчиком для міжетнічного діалогу, зокрема відкритого обговорення складного минулого та суспільного визнання страждань жертв, що свідчить про активне залучення самого суспільства до процесу перехідного правосуддя (МЦПП, 2011). Процес зупинився на етапі ініціативи через брак політичної волі, взаємної недовіри та позицій країн, які не вважають себе частиною конфлікту, зокрема Словенії (Джеффри та Якала, 2012, ст. 293). Було проведено десятки форумів, консультацій і тренінгів по всьому регіону, і за саму ініціативу півмільйона людей віддали свій голос, щоб та продовжувала існувати (Джеффри та Якала, 2012, ст. 292).

Проте найбільш важливим механізмом перехідного правосуддя стали як міжнародні, так і державні судові процеси. У зв'язку з цим, важливим видається трохи детальніше поглибитися в питання діяльності Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії.

Трибунал, створений у 1993 році Організацією Об'єднаних Націй, займався розслідуванням воєнних злочинів, скоєних під час конфліктів на Балканах у 1990-х роках (Лемп, 2025). Він розглядав справи військових лідерів, зокрема Мілошевича, Караджича та Младича (Хоар, 2011). Упродовж свого мандату, а саме з 1993 по 2017 роки, трибунал надав постраждалим змогу озвучити пережите й довів, що навіть ті, хто несе найбільшу відповідальність за злочини під час війни, можуть постати перед судом (МЗМКТ). Це в чомусь нагадує арешт Чарльза Тейлора. В архівах офіційного сайту дотепер можна ознайомитися з усіма справами, документами та матеріалами суду, передусім фото, відео, аудіо (МКТЮ). Це значно полегшує процес для родичів жертв: вони можуть дізнатися, як і чому відбувалися ті чи інші злочини. Також тут можна побачити, як засуджених політичних діячів, було відсторонено з владних структур, що демонструє використання такого механізму перехідного правосуддя як люстрації в цьому кейсі (Трбовц і Петрович, 2017, ст. 137).

Проте загальний фокус боснійського підходу залишався схильним до покарання, особливо через міжнародне кримінальне правосуддя. Доцільно згадати, зокрема колишнього командувача армії боснійських сербів як Ратко Младич, який несе повну відповідальність за мандатом МКТЮ за геноцид в Сребрениці (Хоар, 2011, ст. 83). Різанина в Сребрениці, яка сталася в липні 1995 року та забрала життя понад 8 тисяч чоловічого населення боснійських мусульман, була частиною пропрацьованого плану боснійських сербів під час досліджуваного конфлікту (Сміт, 2025). Достатньо цікавим видається тут те, що політичне командування на базі підконтрольній ООН, а в особливості - нідерландський батальйон ОООНВС, розміщений у Сребрениці, щоб захищати мирне населення, коли в липні 1995 року війська боснійських сербів під командуванням генерала Ратко Младича захопили

місто, не втрутилися, бо не мали чіткого мандату та достатніх ресурсів для збройного опору (ДОПМ ООН, 1995; Сміт, 2025). І цим скористався Младич, поки звертаючись до мирного населення: «Усі, хто бажає виїхати, будуть перевезенні — великі й малі, молоді й старі. Не бійтеся, заспокойтеся. Нехай жінки та діти йдуть першими... Ніхто вас не скривдить» (Аль-Джазіра, 2005). Ті самі «евакуаційні» автобуси насправді везли людей до місць масових страт мирного населення, яких було десятки, у тому числі найвідоміші з них: Культурний центр у Піліці та склад у Кравиці (МЗМКТ). Самого Ратко Младича засудили до довічного ув'язнення у 2017 році, а Слободана Мілошевича, про якого було згадано у пункті 2.3 цієї роботи, обвинувачували у геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах, з-поміж них за масові вбивства, депортації та етнічні чистки в Хорватії, Боснії і Герцеговині та Косові (Сул'янович, 2009, ст. 189). Він був заарештований у 2001 році, але помер у 2006 році в камері трибуналу, не дочекавшись винесення вироку.

Також важливо зазначити, що в цьому дослідженні слово геноцид використано не просто так, адже саме МКТЮ дійшов до цього висновку у 2001, а в 2007-му його підтвердив і Міжнародний суд ООН; згодом, у 2024 році, Генеральна Асамблея ООН офіційно проголосила 11 липня Міжнародним днем вшанування жертв геноциду в Сребрениці, за цю резолюцію проголосувала й Україна (Філіппов, 2024).

Втім, сама війна в Боснії та Герцеговині закінчилась Дейтонською угодою, яка передбачала нову політичну систему, відому як: консоціативна демократія, за якою був створений поділ влади між босняками, сербами та хорватами, та побудована на принципі політичного співіснування трьох етнічних спільнот. Тобто, наразі у Боснії і Герцеговині діє тристороннє президенство, до якого напрямую обирають босняка, серба і хорват з ротацією кожних 8 місяців (Лампе та ін., 2025). До того ж, Федерація Боснії і Герцеговини має децентралізовану структуру з 10 кантонів і кількох десятків муніципалітетів, натомість Республіка Сербська — централізована, з аналогічним поділом на муніципалітети (Гаврич та

ін., 2013, ст. 20). Крім того, дейтонські угоди передбачили створення Конституційного суду, який відповідає за вирішення всіх конфліктів між суб'єктами, між самою Боснією і Герцеговиною та її суб'єктами, а також між різними інституціями всередині держави (Конституційний суд Боснії і Герцеговини, 2025). Також за Дейтонською Угодою було передбачено створення Верховного представника, як колись за Європейського співтовариства вугілля та сталі - Вищого органу. Він є міжнародним посадовцем призначеним Керівним комітетом Ради з реалізації миру, та призначеним задля моніторингу як політичні суб'єкти дотримуються Дейтонської угоди всередині держави. Відповідно до Додатка 10 Дейтонської угоди, Верховний представник має право остаточно тлумачити положення мирної угоди щодо її цивільної реалізації, координувати діяльність міжнародних організацій, та вирішувати суперечки між сторонами (ОБСЄ, 1995, ст. 52). У 1997 році на конференції в Бонні його повноваження суттєво розширили: він отримав право ухвалювати обов'язкові рішення у разі блокування місцевою владою, звільняти посадовців, які порушують домовленості, а також змінювати чи запроваджувати закони у разі потреби (Беннінг, 2014, ст. 289).

Тож, Дейтонська угода запропонувала достатньо новітній підхід до врегулювання інституційних конфліктів, але на практиці, за Кайл і Кудленко, владу отримали етнічні еліти, а сама система виявилася нечіткою й лише закріпила розділення, ще й постійна допомога ззовні створила відчуття залежності, що заважає країні самостійно будувати демократію (2015, ст. 9).

Тож, варто згадати й про саме суспільство, яке, попри певне зниження напруги, залишається значною мірою розділеним. Втім, попри те, що діяльність МКТЮ призвела до засудження чималої кількості посадовців і в більшості випадків правосуддя було здійснено, це не сприяло глибшому суспільному порозумінню. Як зазначають Гронешова та Хасіч, у Боснії і Герцеговині панує фрагментований режим пам'яті: три національні наративи — босняцький, сербський і хорватський (2024, ст. 406). Найбільш показовим є заперечення

геноциду в Сребрениці з боку Республіки Сербської, де таких постатей, як Младич і Караджич, досі сприймають як «героїв», а закони про пам'ять лише поглиблюють ці лінії розколу, адже історію політичні еліти використовують не задля примирення, а як інструмент мобілізації — так само, як це вже було під час початку югославських війн за Мілошевича, що розглядалося у пункті 2.3 (Гронешова і Хасіч, 2024, ст. 407).

Через 5–10 років після завершення війни політична ситуація в Боснії і Герцеговині залишалася вкрай поляризованою: попри існування демократичних інститутів, на практиці вони часто функціонували за логікою клієнтелізму та етнічного розрахунку. Політики в Республіці Сербській, зокрема її президент Мілорад Додік, відкрито заперечували геноцид у Сребрениці (BBC Україна, 2020). У 2025 році самому Додіку вже було висунуто вирок: його засудили до одного року ув'язнення та шести років заборони на обіймання публічних посад, визнавши винним у саботуванні повноважень Високого представника, Кристиана Шмідта, та посяганні на територіальну цілісність Боснії і Герцеговини (Делоней, 2025). Такий вирок був наслідком подій 2023 року, коли парламент Республіки Сербської ухвалив закон, який визнавав рішення Високого представника такими, що не мають юридичної сили на її території (Делоней і Кірбі, 2023). Попри те, що цей закон був анульований самим Високим представником, Додік підписав указ про його впровадження. У відповідь Кристиан Шмідт вніс зміни до Кримінального кодексу, визначивши невиконання рішень Високого представника кримінальним злочином, після чого прокуратура висунула обвинувачення проти Додіка (Девідовіч і Сахаджич, 2023).

Отже, боснійський досвід перехідного правосуддя демонструє наскільки складно поєднати міжнародно кероване кримінальне переслідування з реальним примиренням у суспільстві, що залишилось глибоко поляризованим після конфлікту. Попри значний внесок МКТЮ у встановлення індивідуальної відповідальності, а також формальне відновлення справедливості у справах Сребрениці, Младича, Мілошевича, саме через цю прірву між правовим і

соціальним виміром ініціатива на кшталт РЕКОМ намагалася перенести акцент на правду та визнання страждань жертв, уникаючи суворого правосуддя, або ж балансує його. Навіть через три десятиліття після завершення конфлікту країна продовжує боротися з наслідками етнічного клієнтелізму, а такі вироки, як у справі Додіка, залишаються радше винятками, ніж ознакою нової норми. Боснійсько-сербські політики й надалі демонструють політичну лінію, що кардинально відрізняється від позицій інших конституційних суб'єктів держави, що лише підтверджує: демократична стабільність у Боснії і Герцеговині залишається крихкою і значною мірою залежить від національного консенсусу та безперервного примирення між трьома основними політичними силами.

ВИСНОВКИ

Проведення даного дослідження дозволило обґрунтувати застосування механізмів перехідного правосуддя на формування демократичного політичного устрою на прикладі Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії та Герцеговини на кінець XX століття - початок XXI століття. З метою реалізації цієї мети, авторка цієї праці, в межах виконання *завдання 1*, розробила теоретико-методологічний підхід до вивчення процесів демократизації в умовах постконфліктного відновлення суспільств через відповідні механізми перехідного правосуддя. До прикладу, авторка вивела належні для цього дослідження поняття демократизації та перехідного правосуддя, спираючись відповідно на праці Гантінгтона, Пшеворського, Даля, а також ООН, Веббера і Тайтеля. Втім, з теоретичного виміру ця робота використовує Англійську школу міжнародних відносин, що розглядає вплив міжнародних норм на внутрішні трансформації держави, за базовим поняттям, запропонованим Гедлі Булл, а саме «міжнародне суспільство». Більш того, у межах методології було використано підхід, відомий як кейс-стаді, адже цей метод дозволяє прослідкувати причинно-наслідковий зв'язок між заходами перехідного правосуддя та демократизації, та дати змогу побачити різність підходів та їх ефективність в таких різних контекстах, як у Сьєрра-Леоне, в Чилі та в Боснії і Герцеговині. Ба більше, збір даних та їх контент-аналіз здійснювались для формування пояснень щодо ролі перехідного правосуддя у цій трансформації. Такий підхід враховує як внутрішні фактори, як-от соціальна консолідація чи інституційні зміни, так і зовнішні, до прикладу міжнародна підтримка.

Задля того, щоб виявити відмінності та ефективності підходів у трьох досліджуваних країнах, другий розділ роботи спрямовано на простеження передумов та динамік конфліктів, щоб оцінити їхній вплив на демократизацію в кожній з країн, що стало результатом *завдання 2* цієї роботи. Зокрема, до війни Сьєрра-Леоне страждала від слабких інститутів, корупції, авторитаризму та соціально-економічної кризи. Ситуацію загострили маргіналізація молоді, боротьба за алмази й вплив війни в Ліберії. Крім того, конфлікт почали НПФЛ та

ОРФ, ведучи жорстоку партизанську війну з масовими воєнними злочинами та злочинами проти людяності, включаючи примусові шлюби та залучення дітей до збройних формувань. Лише за Ломеською мирною угодою 1999 року та втручанням Великобританії та ООН у 2000 році мир було забезпечено, а офіційного завершення війни було досягнуто у 2002-му після роззброєння повстанців і проведення виборів. Попри це, саме війна підірвала довіру громадян до держави, вимагаючи повного перезапуску інституцій – армії, поліції, судів. Тому, масові злочини зробили перехідне правосуддя критичним елементом демократизації: лише через притягнення до відповідальності та примирення стало можливим побудувати функціональну демократію. Щодо Чилі, то у 1970-х держава занурилася в політичну поляризацію й економічну кризу. Обрання Альєнде загострило протистояння, і 1973 року генерал Піночет здійснив переворот, встановивши диктатуру в країні. В умовах репресій, заборони партій та тортур режим також провів неоліберальні реформи. До того ж, у 1988 році плебісцит поклав край владі Піночета, але перехід був компромісним: він лишився головою армії, діяла амністія, а стара еліта зберегла вплив. Тож, демократизація розпочалась у складних умовах: без повного правосуддя, з обмеженим контролем над військовими та з сильним зовнішнім тиском Іспанії. А от стосовно Боснії та Герцеговини, то країна перебувала у контексті розпаду Югославії, що стала наслідком Боснійської війни 1992–1995 рр.. Сама війна супроводжувалась етнічними чистками, зокрема геноцидом у Сребрениці, та завершилась Дейтонською угодою, яка встановила федеративну систему Боснії та Герцеговини. Та все ж, демократизацію стримували етнічна роз'єднаність, нова громіздка структура влади й зовнішнє управління. Перехідне правосуддя було необхідним, але політично складним, що ускладнило примирення й запуск повноцінної демократії.

З використанням запропонованої методології та задля подальшого розширення розуміння різності підходів застосування перехідного правосуддя в цій роботі було визначено типи та характер механізмів перехідного правосуддя, застосованих у кожній з досліджуваних держав, відповідно до *завдання 3* цієї

роботи. Наприклад, у Сьєрра-Леоне переважав акцент на правду й діалог, зробивши примирення головним фокусом за такими механізмами перехідного правосуддя: Комісія правди та **примирення**, програми ДРР, та репарації. Втім, амністія за Ломейською угодою дозволила уникнути масового судового переслідування, тоді як міжнародне правосуддя в обличчі Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне зосередилось більше на ключових постатях, зокрема Чарльзі Тейлору. На відміну від цього, у Чилі перехідне правосуддя зосередилось на **встановленні правди**: розслідуваннях, свідченнях жертв і офіційному визнанні злочинів за такими механізмами перехідного правосуддя: іспанський ордер на арешт Піночета, комісії Реттіга та Валеча, ініціатива «Mesa de Diálogo» («Стіл діалогу»), та правозахисна організація «Vicariate of Solidarity». Примирення мало символічний характер, а судові процеси активізувалися лише наприкінці 1990-х після втрати Піночетом політичного імунітету. Крім того, боснійський підхід до перехідного правосуддя зосереджувався на **покаранні**, зокрема через МКТЮ, у відповідь на геноцид у Сребрениці та інші масштабні воєнні злочини, які не могли залишитися без міжнародної реакції. Також у Боснії та Герцеговині було використано такі механізми перехідного правосуддя: громадянська платформа для діалогу РЕКОМ, а також люстрація. Тож, такий аналітичний вимір видався доречним, бо показав, що підходи до перехідного правосуддя мають підлаштовуватись під контекст країни. Відтак, важлива їхня гнучка й осмислена реалізація.

Через таку відмінність підходів, перед дослідженням постало питання їх демократичних намірів. Виконавши *завдання 4*, вдалося обґрунтувати роль перехідного правосуддя у демократичних трансформаціях через діяльність судових та примирних механізмів. Зокрема, у травні 2002 року, після завершення війни, в Сьєрра-Леоне відбулися перші вибори, на яких переобрали президента Ахмада Теджана Каббу. За його правління було започатковано ключові демократичні реформи: виборчу систему перевели на двотурову модель з принципом абсолютної більшості, було посилено контроль безпеки за підтримки Великої Британії, розпочато економічне відновлення. У 2000 році створено Антикорупційну комісію, а у 2002 році відновлено роботу магістратських судів у низці міст. Того ж року

засновано Комісію правди та примирення і Спеціальний суд за підтримки ООН для розслідування воєнних злочинів. Такий напрям державотворення засвідчує демократичні наміри країни, що є релевантним у контексті цього дослідження та підтверджує взаємозв'язок між перехідним правосуддям і процесом демократизації.

З приводу Чилі, то тут інституційні реформи після диктатури відбувалися повільно та дещо з міжнародною підтримкою, в особливості за іспанською моделлю. Конституція 1981 року залишалась чинною до 2005-го, а її суттєве оновлення стало можливим лише після протестів 2019 року. Судова система поступово ставала незалежною, коли Верховний суд почав розглядати справи часів режиму. Біномінальна виборча система зберігалась до 2015 року, стримуючи політичну конкуренцію. Натомість громадянські свободи були відновлені вже на початку 1990-х. Тож у цьому випадку поступове впровадження інституційних реформ після падіння диктатури свідчить про обережний, але послідовний рух до демократії із запозиченням елементів моделей з інших країн, що в контексті цього дослідження демонструє складний, але можливий синтез між перехідним правосуддям і демократизацією.

Щодо Боснії та Герцеговини, то країна наразі має тристороннє президенство, двопалатний парламент і децентралізовану структуру у Федерації Боснії та Герцеговини та централізовану в Республіці Сербській. Створено Конституційний суд і посаду Верховного представника з широкими повноваженнями, зокрема правом усувати посадовців і змінювати закони. Утім, система закріпила етнічний поділ і залежність від зовнішнього управління, що ускладнює функціональність демократії.

Таким чином, відмінності між підходами було підтверджено, як і наявність демократичних намірів, тож перед дослідженням постало ключове питання, а саме: наскільки ефективними виявилися застосовані механізми перехідного правосуддя. Реалізація завдання 5 дозволило оцінити довгостроковий ефект таких механізмів на відновлення довіри до держави й легітимність нових політичних еліт. Отже,

упродовж 5–10 років після конфлікту Сьєрра-Леоне продемонструвала помітний прогрес у відновленні парламенту та судової системи. За Індексом Ібрагіма, країна входила до лідерів Африки за темпами покращення врядування. Водночас інституції залишались слабкими: бракувало ресурсів, кадрів і незалежності, а корупція й зовнішній вплив зберігались. Довіра громадян була умовною й залежала від темпів реформ, адже попри політичний плюралізм, корупція та обмежений доступ до правосуддя підривали ефективність демократії. Натомість, у випадку Чилі у 1995–2000 роках, країна функціонувала як стабільна, але обмежена демократія. Уряди «Консертасьйону» проводили обережну лібералізацію, уникаючи конфліктів із військовими. Піночет до 1998 року очолював армію, а потім став довічним сенатором. Інституції режиму залишались малореформованими, що гальмувало глибокі зміни, а реальний перехід до повної демократії відбувся значно пізніше. Стосовно контексту Боснії та Герцеговини, то через 5–10 років після війни держава залишалась глибоко поляризованою. Демократичні інститути формально існували, але працювали за логікою етнічного клієнтелізму. Президент Республіки Сербської Мілорад Додік заперечував геноцид у Сребрениці й у 2025 році був засуджений за підлив повноважень Високого представника та посягання на територіальну цілісність держави. Його дії стали відповіддю на анульований Високим представником його закону 2023 року, що заперечував юрисдикцію міжнародного нагляду. Відповідно демократична стабільність у Боснії і Герцеговині залишається нестійкою й значною мірою тримається на міжнаціональній згоді та постійному процесі примирення між трьома ключовими політичними таборами.

Підсумовуючи, це дослідження показало, що перехідне правосуддя справді може стати помічним у переході до демократії, але його успіх залежить від багатьох чинників: історії конфлікту, обраних механізмів, участі людей і міжнародної підтримки. У Сьєрра-Леоне такі механізми, як суд і комісія правди, стали важливою основою для побудови нової держави після війни, хоча слабкість інституцій залишалась проблемою. У Чилі демократичні зміни відбувались повільно: хоча люди отримали більше свобод, вплив диктатури ще довго зберігався в політичній

системі. У Боснії і Герцеговині, попри міжнародні зусилля покарати винних, складна структура влади й розділення між етнічними групами заважали справжній єдності, а тим самим ускладнюють функціонуванню демократії. Отже, для того щоб перехідне правосуддя справді допомогло демократії, воно повинне враховувати особливості кожної країни, бути гнучким і залучати до процесу саме суспільство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Аль-Джазіра. (2005, 11 липня). *Відомі цитати про різанину в Сребрениці*. Аль-Джазіра. <https://www.aljazeera.com/news/2005/7/11/famous-quotes-about-srebrenica-massacre>
- АР. (2023, 18 серпня). Чилійська католицька церква визнала причетність до тортур за диктатури Піночета [Chilean Catholic Church acknowledges role in torture during Pinochet dictatorship]. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/ap-chile-catholic-church-augusto-pinochet-argentina-b2406868.html>
- Аренхьовель, М. (2008). Демократизація та перехідне правосуддя. *Democratisation*, 15(3), 570–587. DOI: 10.1080/13510340801991114.
- Арнульд, В., Герман, Й., і Шпірам, Ч. Л. (2020). Чи сприяють заходи перехідної юстиції формуванню демократичних сил безпеки? *Peacebuilding*, 8(2), 178–197. <https://doi.org/10.1080/21647259.2019.1614715>
- ВВС Україна. (2020, 11 липня). Різанина у Сребрениці. Історія, про яку не варто забувати Україні. BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53367876>
- Бейкер, К. (2015). Югославські війни 1990-х років. Видавництво *Bloomsbury*.
- Белл, П. Д. (1985). Демократія та подвійні стандарти: Погляд з Чилі. *World Policy Journal*, 2(4), 711–730. <https://doi.org/10.2307/40209180>
- Беннінг, Т. (2014). «Боннські повноваження» Високого представника в Боснії і Герцеговині: Вигадка в правовому полі. *Goettingen Journal of International Law*, 6(2), 259–302. <https://doi.org/10.3249/1868-1581-6-2-banning>
- Брам, Е. (2005). *Національна комісія з питань правди та примирення Чилі*. Beyond Intractability. Отримано з <https://www.beyondintractability.org/casestudy/brahm-chilean#:~:text=1993%29,under%20the%20new%20democratic%20government>

- Британіка, Т. (Редактори Енциклопедії) (12 листопада 2024). Сальвадор Альєнде. Енциклопедія Британіка. <https://www.britannica.com/biography/Salvador-Allende>
- Британіка, Т. (Редактори Енциклопедії) (17 січня, 2025). Аугусто Піночет. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Augusto-Pinochet>
- Булл, Г. (2012). *Анархічне суспільство: Дослідження порядку в світовій політиці*. Bloomsbury Publishing.
- Бург, С. Л., і Шоуп, П. С. (2015). *Війна в Боснії та Герцеговині: Етнічний конфлікт та міжнародне втручання*. Видавництво *Routledge*.
- Веббер, Дж. (2012). *Форми перехідного правосуддя*. *Nomos*, 51, 98–128. <http://www.jstor.org/stable/24220125>.
- Вендт, А. (1995). Конструювання міжнародної політики. *International Security*, 20(1), 71–81.
- Гаврич, С., Банович, Д., & Баррейро, М. (2013). *Політична система Боснії і Герцеговини: Інституції – актори – процеси*. Сараєво: Sarajevo Open Centre.
- Галл, Н. (1970, 1 листопада). *Чилійці обрали революцію*. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1970/11/01/archives/the-chileans-have-elected-a-revolution-the-chileans-have-elected-a.html>
- Гантінгтон, С. П. (1991). Третя хвиля демократії. *Journal of Democracy*, 2(2), 12–34.
- Гармер, Т. (2013). Непокірні союзники: Чилі, Сполучені Штати та Холодна війна, 1973–76. *Diplomatic History*, 37(1), 109–143. <https://www.jstor.org/stable/26376432>
- Герре, Б., Родес-Гірао, Л., та Ортіс-Оспіна, Е. (2024). *Democracy*. Опубліковано онлайн на OurWorldinData.org. V-Dem (2024) – processed by Our World in Data. “Closed autocracies” [dataset]. V-Dem, “V-Dem Country-Year (Full + Others) v14” [original data]. Отримано з <https://ourworldindata.org/democracy>

- Гібридне правосуддя. (б. д.). *Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне*. Отримано 19 квітня 2025 р. з <https://hybridjustice.com/special-court-for-sierra-leone/> Гілмор, М. (2013). *Режим Піночета та чилійська політика*. E-International Relations, 3.
- Гоар, М. А. (2011). Дослідження недосягнень: Міжнародні суди та геноцид у Боснії і Герцеговині. *Genocide Studies and Prevention*, 6(1), 81–97. <https://doi.org/10.3138/gsp.6.1.81>
- Горн, С. М. (2017). *Перехідне правосуддя на підтримку демократизації. У Будівництво довіри та демократії: Перехідне правосуддя в посткомуністичних країнах (Oxford Studies in Democratization)*. Оксфорд: Oxford Academic. Доступно за посиланням: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198793328.003.0008>.
- Даймонд Л. (2000). Інститут Гувера. Звітна оцінка демократії. Дата звернення: 24 січня 2025 року, з <https://www.hoover.org/research/report-card-democracy>
- Даль, Р. А. (2008). *Поліархія: Участь і опозиція*. Yale University Press.
- Дашела, А. (2023, 30 листопада). *Глобальний стипендіат Колумбійського університету Адель Дашела досліджує шлях Чилі до перехідного правосуддя*. Центри Columbia Global. <https://globalcenters.columbia.edu/news/columbia-global-emerging-scholar-adel-dashela-explores-chiles-transitional-justice-path>
- Девідовіч, М., & Сахаджич, М. (2023, 15 грудня). Конституційна боротьба у Боснії та Герцеговині: виклик Додіка Дейтонському порядку. *Verfassungsblog*. <https://verfassungsblog.de/bih-constitutional-struggle-dodik/>
- Девіс, М. (2005). Чи відновлює Іспанія свою пам'ять? Порухення пакту про забуття. *Human Rights Quarterly*, 27(3), 858–880.
- Девіс, М. (2006). Екстерналізована справедливість і демократизація: уроки з справи Піночета. *Political Studies*, 54(2), 245–266. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2006.00601.x>

- Делоней, Г. (2025, 26 лютого). Лідер боснійських сербів засуджений до тюремного ув'язнення у знаковому процесі. BBC News. <https://www.bbc.com/news/articles/cdrxy1zp8mxo>
- Делоней, Г., & Кірбі, П. (2023, 6 грудня). Лідер боснійських сербів Додік став обвинуваченим у справі про непокору міжнародному представнику. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-67636301>
- Денфорт, Л. (2025, 4 квітня). Північна Македонія. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/North-Macedonia>
- Департамент операцій з підтримання миру ООН. (n.d.). *Сили охорони Організації Об'єднаних Націй (UNPROFOR)*. https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_b.htm
- Джаллог, К. К. (2015). *Право і політика у справі Чарльза Тейлора*. Денверський журнал міжнародного права та політики, 43(3), 229–276.
- Джеффри, А., & Якала, М. (2012). Поза судовою справедливістю у колишній Югославії. *The Geographical Journal*, 178(4), 290–295. Доступно за посиланням: <http://www.jstor.org/stable/23360866>.
- Дойл, М. В. (2017). Кант, ліберальна спадщина та зовнішні справи. У Іммануїл Кант (с. 503–533). Routledge.
- Дюкас-Рож'є, М. (2004). Конфлікт у Сьєрра-Леоне: причини та характеристики. У *Вирішення затяжних конфліктів в Африці: випадок Сьєрра-Леоне* (с. 15–32). Інститут Клінгендаля. <http://www.jstor.org/stable/resrep05531.8>.
- Елліотт, Г. В. (1995). Заручники чи військовополонені: Воєнні злочини за вечерею. *Військовий юридичний огляд*, 149, 241.
- Жуанья, А., & Куадрос, Д. (2000). *Аналіз політичний і методологічний Діалогу з прав людини* [Análisis político y metodológico de la Mesa de Diálogo sobre

- Derechos Humanos]. CEME – Центр досліджень імені Мігеля Енрікеса.
<http://www.archivo-chile.com>
- Зенбрух, Кірстен, & Сіавеліс, Пітер М. (ред.). (2014). *Демократична Чилі: політика та політики історичної коаліції, 1990–2010* [Democratic Chile: The Politics and Policies of a Historic Coalition, 1990–2010]. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Їн, Р. К. (2009). Як проводити якісніші кейс-стаді. *Довідник SAGE із прикладних соціальних дослідницьких методів*, 2(254-282).
- Кайл, С. та Кудленко, А. (2015). Боснія і Герцеговина через двадцять років після Дейтона: складність, породжена парадоксами. *Миротворча діяльність (International Peacekeeping)*, 22(5), с. 1–19. ISSN 1353-3312.
- Карчич, Х. (2022). Катувати, принижувати, вбивати: всередині системи таборів боснійських сербів (с. 276). University of Michigan Press.
- Кауфман, К. М. (2024, 25 березня). Демократизація. Енциклопедія Британіка.
<https://www.britannica.com/topic/democratization>
- Кейсі, К., Гленнерстер, Р., і Мігель, Е. (2012). *Зцілення ран: Вивчення післявоєнних інституційних реформ у Сьєрра-Леоне* (Робочий документ № 18368). Національне бюро економічних досліджень.
https://www.nber.org/system/files/working_papers/w18368/w18368.pdf
- Клеп, К. (1998). Миротворці в умовах, наближених до воєнних: Нідерландський досвід. *Миротворчі операції між миром і війною: Чотири дослідження*, Номер 11, с. 59–69.
- Конституційний суд Боснії і Герцеговини. (2025). *Організація*.
<https://www.ustavisud.ba/en/organization>
- Крамpton, Р. Дж., Оллок, Дж. Б., і Денфорт, Л. (2007). Балкани. Заплутані шляхи. *У Європа 1914–1945*, с. 237–270.

- Крессель, Д. Г. (2019). «Злізти з тигра»: Іспанська модель переходу та її вплив на демократичні трансформації в Аргентині та Чилі, 1977–1990. *Global Society*, 33(3), 316–331. <https://doi.org/10.1080/13600826.2019.1598945>
- Кутлловці, С., & Чеку, О. (2024). *Організація Північноатлантичного договору (НАТО) та її роль у забезпеченні безпеки на Західних Балканах*. *Access to Justice in Eastern Europe*, 115.
- Лангмак, Ф.-Я. (2020, 3 лютого). Репарації у Сьєрра-Леоне: новини з периферії перехідного правосуддя. *JusticeInfo.net*. <https://www.justiceinfo.net/en/43710-reparations-in-sierra-leone-news-from-the-periphery-of-transitional-justice.html>
- Лемп, Д. Р. (2025, 18 березня). Боснійська війна. *Енциклопедія Британіка*. <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War>
- Лемп, Дж. Р., Оллок, Дж. Б. (2025, 7 лютого). Югославія. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Yugoslavia-former-federated-nation-1929-2003>
- Лібоу, Б. (2023, 3 жовтня). Перехідне правосуддя. *Енциклопедія Британіка*. <https://www.britannica.com/topic/transitional-justice>
- Ловеман, Б. (1986). Військова диктатура і політична опозиція в Чилі, 1973–1986. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 28(4), 1–38. <https://doi.org/10.2307/165745>
- МакГейл, Л. (2001). Справа проти генерала Аугусто Піночета. *Litigation*, 27(3), 49–71. <http://www.jstor.org/stable/29760217>
- МакШеррі, Дж. П. (2002). Відстеження витоків мережі державного терору: Операція «Кондор». *Latin American Perspectives*, 29(1), 38–60.
- МЗМКТ (б. д.). *Сребрениця: Хронологія геноциду*. Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів (МЗМКТ). Отримано 8 квітня 2025 р. з <https://www.irmct.org/specials/srebrenica/timeline/en/>

Міжнародний валютний фонд. (2025). Короткий огляд МВФ. Отримано 28 січня 2025 з <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-at-a-Glance>

Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. (2017). *Інфографіка: Факти та цифри ICTY* [Інфографіка]. Організація Об'єднаних Націй.
https://www.icty.org/sites/icty.org/files/images/content/Infographic_facts_figures_en.pdf

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії. (б. д.). *Справи*. Отримано з <https://www.icty.org/en/cases>

Міжнародний центр перехідного правосуддя. (2011, 28 березня). Пошук правди на Західних Балканах: Ініціатива щодо створення Регіональної комісії з встановлення фактів. *Міжнародний центр перехідного правосуддя*.
<https://www.ictj.org/news/truth-seeking-western-balkans-initiative-regional-truth-commission>

Місія Організації Об'єднаних Націй у Косово (МООНК / UNMIK). (1999). *Військово-технічна угода між Міжнародними силами безпеки (KFOR) та урядами Федеральної Республіки Югославія і Республіки Сербія*. Отримано з <https://unmik.unmissions.org/kumanovo-military-technical-agreement>

МКТЮ (1993). *Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ)* Рада Безпеки ООН (Резолюція № 827 від 25 травня 1993 р.).
Отримано 3
https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf

Моргентау, Г. Дж. (1985). Реалістична теорія міжнародної політики. У *Політика серед націй: Боротьба за владу і мир* (6-е вид., розд. 1). Нью-Йорк: McGraw-Hill Publishing Company.

Навруджі, Б. (2005). Виявлення невидимого воєнного злочину: післявоєнне правосуддя для жертв зґвалтувань у Сьєрра-Леоне. *Harvard Human Rights Journal*, 18, 85.

Нікол, Д. С., Сесай, С. М., Файф, К. (9 квітня 2025). Сьєрра-Леоне. *Енциклопедія Британіка*. <https://www.britannica.com/place/Sierra-Leone>

Оллок, Дж. Б. (2025, 8 лютого). Слободан Мілошевич. *Енциклопедія Британіка*.
Отримано

Оллок, Дж. Б., Лавренчич, К., і Баркер, Т. М. (5 грудня 2023). Історія Словенії. *Encyclopedia Britannica*.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (1995, 14 грудня). *Дейтонська мирна угода*. <https://www.osce.org/bih/126173>

Організація Об'єднаних Націй. (2004). *Верховенство права та перехідне правосуддя в суспільствах, що перебувають у конфлікті та постконфліктному стані: Доповідь Генерального секретаря (A/59/2005)*.
Цифрова бібліотека ООН.
<https://digitallibrary.un.org/record/527647?ln=en&v=pdf>.

Павкович, А. (2000). Фрагментація Югославії: Націоналізм і війна на Балканах. Видавництво Springer.

Піон-Берлін, Д. (1989). Доктрини національної безпеки Латинської Америки: Жорсткі та м'які підходи. *Armed Forces & Society*, 15(3), 411-429.

Поулсен, Т. М., Оллок, Дж. Б., Лампе, Дж. Р. (2025, 19 березня). Чорногорія. *Енциклопедія Британіка*. Отримано 3
<https://www.britannica.com/place/Montenegro>

Пшеворський, А. (2000). *Демократія і розвиток: Політичні інститути та добробут у світі, 1950–1990 (№ 3)*. Cambridge University Press.

- Райкар, С. Пай. (2025, 3 січня). Кейс-стаді. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/science/case-study>.
- Рамет, С. П. (2018). *Балканська Вавилонія: Розпад Югославії від смерті Тіто до падіння Мілошевича*. Видавництво Routledge.
- Ратнер, М., & Броді, Р. (Ред.). (04 серп. 2021). *Документи Піночета*. Лейден, Нідерланди: Brill | Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004482593>.
- Редактори Encyclopaedia Britannica. (2025, 23 січня). *Чарльз Тейлор*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Charles-Ghankay-Taylor>.
- Рено, В. (1995). Корупція та державна політика в Сьєрра-Леоне (с. 19). Кембридж: Видавництво Кембриджського університету.
- Світовий банк. (2025). Чим ми займаємося. Отримано 28 січня 2025 з <https://www.worldbank.org/en/about/what-we-do.print>
- Сесай, С. М., Файф, Крістофер і Нікол, Девідсон С.Х.В. (29 січня 2025). Сьєрра-Леоне. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/place/Sierra-Leone>
- Сміт, Р. Дж. (2025, 28 березня). Геноцид у Сребрениці. *Енциклопедія Британіка*. <https://www.britannica.com/event/Srebrenica-genocide>
- Сул'ягіч, Е. (2009). *Змарноване правосуддя? Суд над Слободаном Мілошевичем*. У Е. Л. Лутц і К. Райгер (Ред.), *Притягнення до відповідальності глав держав* (с. 176–204). Кембридж: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511575600.012>
- Тайтель, Р. Г. (2002). *Перехідне правосуддя*. Oxford University Press.
- Теджан-Кол, А. (2009). Велика людина у маленькій камері: Чарльз Тейлор і Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне. У Е. Л. Лутц & К. Рейгер (Ред.), *Притягнення до відповідальності глав держав* (с. 205–232). Cambridge University Press.

- Тозер, Л. (2016). Значення ролі релігії в боснійському конфлікті 1990-х років: місто Фоча як приклад для дослідження. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, том 36, випуск 5, с. 7.
- Томс, О., Рон, Дж., і Парі, Р. (2008). Вплив механізмів перехідної юстиції: Підсумок емпіричних досліджень і висновки для аналітиків і практиків. Центр досліджень міжнародної політики. Оттава: Університет Оттави.
- Трбович, А. С. (2008). *Юридична географія розпаду Югославії*. Oxford University Press.
- Трбовц, Й. М., і Петрович, В. (2017). Вплив МТКЮ на демократизацію в державах-наступниках Югославії. У *Building Democracy in the Yugoslav Successor States* (с. 135–162).
- Файн, Дж. В. А. молодший (1994). Пізньосередньовічні Балкани: Критичний огляд від кінця XII століття до османського завоювання. Видавництво Мічиганського університету.
- Фернандес, І. Е. (2023). Ні забуття, ні примирення: аналіз історичної пам'яті постфранкістської Іспанії та перехідного правосуддя. *Revista Historia Autónoma*, (22), 97–120.
- Філіппов, А. (2024, 24 травня). Чому резолюція ООН щодо геноциду в Сребрениці є важливою і для України. *Європейська правда*.
<https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/05/24/7186692/>
- Фінлан, А. (2022). Розпад Югославії: 1991–99. Видавництво Bloomsbury.
- Фонд Мо Ібрагіма. (2024). *Індекс врядування в Африці імені Ібрагіма: Звіт 2024 року*.
<https://mo.ibrahim.foundation/sites/default/files/2024-10/2024-index-report.pdf>
- Фрідом Хаус. (2012). *Свобода у світі 2012 – Сьєрра-Леоне*. Отримано 19 квітня 2025 р. з <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2012/en/88260>

- Фруллі, М. (2006). Важливий поворот у міжнародних зусиллях із затримання військових злочинців: мандат ООН на арешт Тейлора в Ліберії. *Journal of International Criminal Justice*, 4(2), 351–361. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql013>
- Фукуяма, Ф. (2015). Кінець історії?. У *Conflict after the Cold War* (с. 16–27). Routledge.
- Фундація Wayamo. (б. д.). *Сьєрра-Леоне*. Проєкт «Західна Африка». Отримано 19 квітня 2025 р. з <https://justiceafriqueouest.wayamo.com/en/country/sierra-leone/#:~:text=Several%20indictes%20are%20taken%20into,Sierra%20Leone%20to%20face%20trials>
- Хоар, М. А. (2011). Приклад недосягнення: Міжнародні суди та геноцид у Боснії і Герцеговині. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, 6(1), 81–96. <https://doi.org/10.3138/gsp.6.1.81>
- Шеплер, С. (2005). Обряди дитинства: глобальні дискурси молоді та реінтеграція дітей-солдатів у Сьєрра-Леоне. *Journal of Human Rights*, 4(2), 197-211.
- Шугарт, М. С., & Мейнварінг, С. (1997). Президенталізм і демократія в Латинській Америці: Переосмислення умов дебатів. Президенталізм і демократія в Латинській Америці, 12.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Перелік аббревіатур роботи

ДИНА - Національне управління розвідки Чилі (іспанською - Dirección de Inteligencia Nacional, «DINA»)

ДОМП ООН - Департамент операцій з підтримання миру ООН

ДРР - Демобілізація, Роззброєння та Реінтеграція (соціальна програма)

КПП - Комісія правди та примирення у Сьєрра-Леоне

МЗМКТ - Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів

МКТЮ - Міжнародний трибунал по колишній Югославії

МООНК - Місія Організації Об'єднаних Націй у Косово

МЦПП - Міжнародний центр перехідного правосуддя

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

НПФЛ - Національний патріотичний фронт Ліберії

ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН - Організація Об'єднаних Націй

ООНВС - Охоронні війська ООН (англійською - UNPROFOR)

ОРФ - Об'єднаний революційний фронт

РЕКОМ - Регіональна Комісія

ЦРУ - Центральне розвідувальне управління у США.

ЮНА - Югославська народна армія

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Процес демократизації у Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговині: реалізація принципів перехідного правосуддя

Студент: Михайлова Анна Сергіївна

(прізвище, ім'я та по-батькові)

Рік навчання, факультет: 4 рік навчання, факультет соціальних наук та соціальних технологій.

Науковий керівник: доцент, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Тараненко Ганна Геннадіївна.

Рецензент _____
(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ ____ ” _____ 20_ р.

Короткий зміст роботи:

Ця праця зосереджена на ролі механізмів перехідного правосуддя в процесах демократизації постконфліктних країн, зокрема на прикладах Сьєрра-Леоне, Чилі та Боснії і Герцеговини. Теоретично робота спирається на підходи Англійської школи міжнародних відносин і застосовує порівняльний метод кейс-стаді. У ході цієї роботи було виявлено як різні механізми перехідного правосуддя, зокрема: судові процеси, комісії правди, ініціативи громадських організацій, програми роззброєння, репарації, люстраційні заходи та майданчики для діалогу; сприяють ефективній демократичній трансформації. Висновки доводять, що перехідне правосуддя може стати каталізатором демократизації, однак лише в тому випадку, якщо воно вкорінене в місцевий контекст, з належним підбором фокусу перехідного правосуддя, що відповідають на виклики та потреби країни, а також з активною участю громадянського суспільства та міжнародною підтримкою. Результати дослідження можуть слугувати важливими орієнтирами для повоєнного відновлення з акцентом на інклюзивну демократію, особливо в контексті майбутньої відбудови України.

Short summary:

This study explores the role of transitional justice in advancing democratization processes in conflict-affected states, with a particular focus on Sierra Leone, Chile, and Bosnia and Herzegovina. The research is theoretically grounded in the English School of international relations and employs a comparative case study approach. It demonstrates how transitional justice mechanisms, such as trials, truth commissions, NGO-led initiatives, disarmament programs, reparations, lustration policies, and platforms for public dialogue, can contribute to more effective democratic transformation. So, the analysis suggests that transitional justice acts as a catalyst for democratization, but only when embedded in a locally grounded context, with mechanisms selected in response to the country's priorities, the democratic intentions of political transition, and the degree of civil society engagement, alongside sustained international support. These findings offer insights for postwar reconstruction toward inclusive democracy, with particular relevance for Ukraine's future recovery.

Ключові слова: «демократизація», «перехідне правосуддя», «кейс-стаді», «Сьєрра-Леоне», «Чилі», «Сьєрра-Леоне», «постконфліктне суспільство», «Англійська школа», «механізми справедливості», «інституційна трансформація», «Чарльз Тейлор», «Августо Піночет», «Слободан Мілошевич».